

Qur'anda və sünnətdə namaz vaxtları.

Prof.Dr.Abdülazız Bayındır.

Giriş.

İmsaq və gecə vaxtlarının səhv hesab edildiyini və bunun sıxıntı doğurduğunu 1978'dən bu yana hər vəsilə ilə dilə gətirdim. T.C. Diyanət işləri İdarəsinin rəhbərliyində, 1988-1991 illəri arasında elədiyimiz təcrübələrlə də bu səhvləri ciddi ölçüdə sənədləşdirdik. Daha sonra getdiyim hər yerdə müşahidələr apararaq çalışmalarımı davam etdirdim.

Süleymaniyyə Vəqfi –Din və Fitrət Araşdırmaları Mərkəzi olaraq 2011 ili Yanvar ayının ikinci həftəsi ilə İyun ayının dördüncü həftəsində , dünyanın ən şimalında, qütblərə ən yaxın yaşayış yeri olan Norveçin Tromso şəhərinə iki dəfə səyahət edib müşahidələr apardıq. Bu sayədə gecənin əlamətinin olmadığını, gündüzün əlamətinin də günəş deyil, aydınlıq olduğunu bildirən ayətləri kəşf etdik. Bundan başqa yayda namaz və oruç vaxtlarının qütb bölgələrində hesabla təyin edilə biləcəyini və hesab ölçülərinin Qur'anda açıq izah edildiyini gördük. Təqvimə və saati olmayan insanların bu təyin etmə üsullarını Qur'an və sünnətdən çıxartdıq.

Əlaqəli ayətlər oxundugu vaxt görülcəyi kimi Allah günəş şüalarının gəliş vaxtlarını və yerlərini dəyişməz ölçülərə bağlamışdır.Bu şüaların gün boyu dolaşdığı 360 dərəcəlik sahənin, dünyanın oxuyla, şərq üfqüylə bir də müşahidəçi ilə yaranan bucaqlar, vaxt hesabı yönündən böyük əhəmiyyətə sahibdir.

Günəş şüalarının dolaşdığı çevrə, qütb nöqtəsində dünyanın oxuna həmişə paralel olur və onunla sıfır dərəcəlik bucaq əmələ gətirir.Ekvatorda isə bu bucaq 90 dərəcədir. Namaz vaxtlarının hesablanmasında kölgə son dərəcə mühümdür.Günəşin qütb nöqtəsində müşahidəçi ilə olan bucağı günəşin deklinasyonuna¹,yəni dünyanın oxunun günəş şüaları ilə yaratdığı bucağa bərabər olur.

Cənub və şimal qütb nöqtəsində meydana gələn kölgə bucağının ekvatorada meydana gələn kölgə bucağı ilə cəmi həmişə 90 dərəcədir.Qütübdə kölgə uzandıqca ekvatorada qısalır,qütübdə qısalırsa ekvatorada uzanır.

Günəş, qütb nöqtəsinin üstünə vurduğu vaxt müşahidə bölgəsi həmişə aydınlıq olur.Qur'an,gecənin əlamətini qaldırıb günəşi gündüzün əlaməti olmaqdan çıxarıncə, günəşli gecələrin və günəşsiz gündüzlərin olması adi hal olur.Bu vəziyyəti ancaq 66-33 en dairəsinin biraz altında başlayaraq qütblərə qədər görülmə bildiyindən bu en dairəsinə „salat (namaz) qurşağı”² demək lazımdır.

Qütb bölgərində namaz vaxtları hesabını çətinə soxan şey,böyük İslam alimlərinin bu bölgəyə getməmələri və müəyyən vaxt orada yaşamamalarıdır.Əgər elə olsaydı,salat qurşağı ilə əlaqəli ayətləri başa düşməkdə çətinlik çıxmaz,kölgə boyu,dünyanın ox ayrılığı və günəşin gəlmə bucaqlarının namaz vaxtlarını hesablamadakı əsas xüsusiyyəti kəşf edilirdi.

Ekvatorada günəş şüaları, dünyanın oxuna həmişə 90 dərəcəlik bir bucaqla gəldiyi üçün o

1.Deklinasyon:Meyl-Astronomiyada ekvatorial koordinat sisteminin iki koordinatından biri

2.Dünya üzərində xəyali olaraq cizilən,qütübdən 23 dərəcə aşağıdakı paralel xətt

bölgədə gecə ilə gündüz demək olar ki, bərabər olur. Yay gecə ilə gündüz qütb nöqtələrində də bərabərdir. Buralarda aydınlığın davamlı olması və günəşin əlamətinin qaldırılmış olması səbəbi ilə burada gecə ilə gündüzdən birini digərindən uzun saymanın dəlili olmaz. Bu bərabərlik günəşin batmadığı salat qurşağı boyunca davam edər. Digər meyletmələrdə günəş şüalarının gəliş bucağı gecə və gündüzün uzunluqlarını dəyişdirir. Qışda salat qurşağından sonra günün uzunluğu, işığın o bölgəyə gəlişinə bağlı olaraq dəyişir.

Bir də dan yeri hadisələri yə'ni səhər və yatsı namazı vaxtlarının hesablanması vardır. Bunlar gözlənilən üfqə günəş şüalarının gəlməsi və ya itməsinə görə mə'lum olur. Günümüzdə bu işin astronomiyə həvalə edilməsi ölçüləri pozmuşdur. Astronomlar ulduz müşahidəsi elədiklərindən astronomik dan yeri, günəş işıqlarının atmosferin üst təbəqələrinə gəlişinə görə hesab edilir. Biz atmosferin üst təbəqələrində yaşamadığımıza görə bu dan yerinin namaz vaxtları ilə əlaqəsi yoxdur. Bu böyük xata səbəbiylə səhər vaxtı ilə fəcri- kazib anlamı itmiş, yatsı namazı öz vaxtının xaricinə çıxmışdır. Bildiyimiz qədər ilə bu çalışma sahəsində ən birincidir. Ediləcək tənqidlərlə xatalarımızın ortaya çıxacağına və mövzunun daha da genişləncəyinə inanıram.

1. Kəlimələrin İzahı

A-Günəş

Vaxt hesabı üçün günəş şüaları əhəmiyyətlidir. Allah Təala belə buyurur:

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا

„Günəşi ziya, Ayı nur edən Odur....”, Yunus 10/5

Ölçüb-biçən vaxt ayın və günəşin özü deyil, onların bizə çatan işıqları əsas alınır. Daha sonra görəcəyimiz kimi, Allah Təala, gecənin əlamətini qaldırmış, aydınlatmağı da gündüzün əlaməti eləmişdir. Beləcə vaxt hesablamalarının ən mühüm vasitələrindən olan günəşi, gecənin də gündüzün də əlaməti olmaqdan çıxararaq, günəşsiz gündüzlərin və günəşli gecələrin olmasına imkan verilmişdir. Qur'anın açıq ortaya qoyduğu bu xüsusi gözümüzdən qaçdığı üçün qütb bölgəsində namaz vaxtları hesab edilməmişdir.

1. Ziyâ (ضياء)

Ziya, vaxtı hesab etməyə yarayan günəş şüasıdır.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِضِيَاءٍ أَفَلَا تَسْمَعُونَ

....., De ki, heç düşündünüzmü, Allah gecəni qiyamətə qədər sürdürsə Allah xaricində sizə ziya'nı gətirəcək ilah kimdir? Qulaq asmırsız mı? (Qasas 28/71).

1. Duhâ (الضحى)

Duha; Sadəcə gündüz ortaya çıxan günəş şüasıdır. Allah Təala belə buyurmuşdur:

وَاللَّيْلُ إِذَا يَغْشَاهَا . وَالنَّهَارُ إِذَا جَلَّاهَا . وَالْقَمَرُ إِذَا تَلَّاهَا . وَالشَّمْسُ وَضَحَاهَا .

„Günəşə və duha'sına,onu tə'qib edəndə aya,onu göstərəndə gündüzə,onu örtəndə gecəyə,(andolsun)“(Şəms91/1-4)

وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰهَا =onu göstərəndə gündüzə(and olsun),,ayətində,onu=ها,zamiri;Ərəb dili yönündən həm duhanı həm günəşi göstərə bilər.Yə'ni gündüz günəşi ortaya çıxartdığı kimi yalnız onun duhasını da ortaya çıxara bilər.Bu səbəblə qütüb bölgələrində,günəşin doğmadığı günlərdə sadəcə duha'sı görünür.

وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا =onu örtəndə gecəyə(and olsun)ayəti də eynidir.,,onu=ها -zamiri həm duha'nı həm günəşi göstərə bilər.Yə'ni günəşi örtüyü kimi sadəcə duha'sını da örtə bilər.Qütüb bölgəsində günəşli gecələr də duha'nı örtər.Bu səbəblə duha,ziyadan fərqlidir.Onu bu ayətlərdən başa düşərik:„Bir gün mələklərə,,Adəmə səcdə edin,, dedik,anında səcdəyə qapandılar.İblis elə etmədi, dirəndi. Dedik ki:„Bax Adəm! Bu sənə də arvadına da düşməndir.,,Olmaya sizi bu baxçadan çıxartmasın yoxsa xoşbəxtliyin gedər.Burada nə aclıq çəkməzsən nə də çılpaq qalmazsan;susuz da qalmaz,günəşin duha'sıda tə'sir etmən.,,(Taha20/116-119)

Adəm(s.a)ı duha'nın tə'sirindən qurtaran,baxçadakı kölgəliklərdi.Bu ayətə görə duha,gecə ilə gündüz arasındakı istilik fərqlinin səbəbidir.

وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُ .

„Kölgə ilə istilik bir olmaz.,,(Fatır35/25)

Buradakı kölgə,gecə mə'nasına da gəlir.Bu ayətə görə gecə,dünyanın kölgəli tərəfidir.

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُم . ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا . أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا
اللَّيْلِ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا

„Rəbbini görmədinmi;kölgəni necə uzadır?əmr etsə hərəkətsiz edərdi.Günəşi ona dəlil etmişdir.Sonra kölgəni yavaşca özünə çəkər.Gecəni sizə örtü,yuxunu istirahət,gündüzü də yayılma vaxtı edən O'dur.,,(Furqan25/45-47)

Kölgənin uzanması gecələrin uzanmasıdır.

„Gecəni sizə örtü,yuxunu istirahət...vaxtı edən O'dur.,,ayəti,gecənin insanı rahatladan bir kölgəlik olduğunu göstərir.Gündüz yatmaq istəyən kölgəyə çəkilir.

Bəyaz gecələr,günəşdən qoruyan kölgəlik kimidir.Bu vaxt günəşin duhası gəlmədiyi üçün insanlar və heyvanlar istirahət edib yata bilməkdədir.Bir gecədən bu gözlənilir.Necə ki,Tromso'da,günəşin batmadığı iyun ayının son həftəsində,gecə pəncərənin pərdəsini örtmə ehtiyacı belə duymur,otağı dolduran günəş işığından rahatsız olmurduq.

3. Nûr (النور)

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا

„Günəşi ziya,ayı nur edən O'dur...(Yunus10/5)

Nur, insanı rahatsız etməyən işıqdır. Aydan yansıyan işıq nur olduğu kimi, bəyaz gecələrdə görülən işıq da nurdur. Bu arada günəş şüaları, gecənin süzgəcindən keçərək gəlirlər.

وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

Həm rahatlıyasız, həm də verdiklərini axtarasız deyə gecəni və gündüzü meydana gətirməsi Onun sizə hədiyyəsidir; bəlkə təşəkkür edərsiz. (Qasas 28/78)

وجعل الليل سكنا

...,, (Allah) gecəni rahatlama zamanı eləmişdir. ,, (Ən'am 6/96)

4. Vaxtın ölçüsü

Allah hər şeyə bir ölçü qoyduğu kimi vaxtlar üçündə ölçü qoymuş və belə buyurmuşdur:

وَالْحِسَابَ ضِيَاءَ وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ

„Günəşi ziya ayı nur edən O'dur. İllərin sayı hesabını bilərsiz deyə onun (Günəşin ziyası) üçün³ mənzillər təqdir etmişdir. ,, (Yunus 10/5)

Təqdir (التقدير) ölçü qoymaq deməkdir. Allah hər şeyi lazım olan ölçülərə görə yaradır. Nə əksiylə olur nə də artığı. Əlaqəli ayətlər belədir:

قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا

„Allah hər şey üçün bir ölçü qoymuşdur. ,, (ət-Talaq 65/3)

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ

„Biz hər şeyi bir ölçüyə (qədərə) görə yaratmışıq. ,, (əl-Qamər 54/49)

وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدْرًا مُقْدُورًا

„Allahın işi tam təyin edilmiş bir ölçüyə görədir. ,, (əl-Ahzab 33/38)

3. قدر le'li fe'li sayılaraq ayet, meal verilmişdir. Ərəb dilində bu cür ifadə şəkilləri vardır.

[إعراب القرآن للنحاس (2 / 140): وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ بمعنى وقدر له مثل وإذا كالأولهم [المطففين: 3] ويجوز أن يكون المعنى قدره ذا منازل مثل وشغل القرينة [يوسف: 82]

Ayətdə „onun” mənasına gələn ha „o” zamiri təkliyi ifadə etdiyindən əvvəla ayı göstərdiyi qəbul edilmişdir ama „o ikisini” yəni ayı və günəşi göstərdiyini də qəbul etmək mümkündür. Qur'anda bu cür izahatlar vardır. Bu ayət belədir:

• وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْسِلَ

„Allah və elçisi, onlar tərəfindən razı edilməyi daha çox haq edər. ,, (Tövbə 9/62). Bu ayətdə zamir..şəklində təsniyə (ikili) olası halda, müfrəd (təklilik halı) şəklində olmuşdur.

Bu ifadə şəklində böyük bir incəlik vardır. Çünki elçi, birinin sözünü bir başqasına çatdıran adamdır. Allah'ın elçisi də Onun sözlərini insalara çatdırır. Bu səbəblə elçinin rızası, Allahın rızası deməkdir. Zamir „nuru” göstərdiyini deyən də vardır.

... التحرير والتنوير (11 / 94): والضَّمِيرُ الْمَنْصُوبُ فِي (قَدَّرَ) : إِذَا عَائِدٌ إِلَى الثَّوْرِ فَتَكُونُ الْمَنَازِلُ بِمَعْنَى الْمَرَاتِبِ، وَهِيَ مَرَاتِبُ نُورِ الْقَمَرِ فِي الْقُوَّةِ وَالضَّعْفِ الثَّابِتَةُ لِمَا يَظْهَرُ لِلنَّاسِ تَبَيُّرًا مِنْ كُرَّةِ الْقَمَرِ، كَمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى:

وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَا مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ [يس: 39] . أَيْ حَتَّىٰ نَقْصُ نُورُهُ

Bizə görə „onun mənasına gələn ha o zamiri, ziya. ضياء. kəlməsini göstərir. Ayətin məalı „Ziya üçün mənzil təqdir etmişdir. ,, şəklindədir. Çünki mənzil, enmə yerləri və zamanları mənasına gəlir. Enən ay və ya günəş deyil, günəşdən gələn ziyadır. O ziya aya da enər. Allah Təala belə buyurmuşdur:

وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَا مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ

„Ayda da mənzil təqdir etdik; nəticədə quru xurma salxımına döner. ,, (Yasin 36/39)

İnsanlar ayı deyil, günəşdən gələn ziyanın, dünyaya yansıyan nurunu görürlər. İncələdiyimiz təfsirlərdə ayətə bu məalı verən yoxdur.

5. Mîzân (الميزان)

Mizan,vəzn= kökündən,tərəzi mə'nasına gəlir.Vəzn bir şeyin ölçüsünü qoymaqdır.Tarazlama demək olan muvazənə də eyni kökdəndir.,,Allah Təala belə buyurmuşdur:

...لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ

„Elçilərimizi açıq sənədlərlə göndərdik və yanlarındada kitab və mizanı endirdik ki, insanlar hər şeyin haqqını versinlər.,,(Hadid57/25)

وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ . أَلَا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ . وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ .

„Göyü yüksəltdi və mizanı(tərəzi) qoydu.Mizanı aşmayasız deyə bunu elədi.Elə isə ölçünü tam qoyun,mizanı (aşmadığınız kimi) əksiltməyində.,,(Rəhman55/79)

Allah Təala,gecə və gündüz üçün tərəzilər qoymuş və bölmələr meydana gətirmişdir.Hər bölməni bir hesaba tabe tutmuş və o sırada görülcək işləri tə'yin etmişdir.Vaxt hesabı edənlər bu mizanı yə'ni tərəzini nə aşmamalı nə də əksiltməməlidirlər.

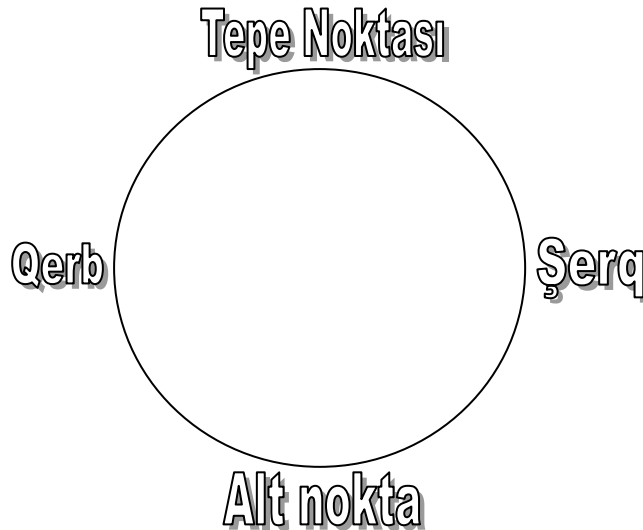
6. Menâzil (المنازل)

تفسير البيضاوي = أنوار التنزيل وأسرار التأويل (105 / 3): وَقَفَّرَهُ مَنَازِلَ الضَّمِيرِ لِكُلِّ وَاحِدٍ أَيْ قَدَرِ مَسِيرِ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مَنَازِلَ، أَوْ قَدَرَهُ ذَا

Menazil(المنازل)mənzilin(المنزل) cəmidir.,,onun(ziyası) üçün mənazil təqdir etmişdir.,,(Yunus10/5)ayətinin mə'nası budur.:Allah, günəş şüalarının gələn vaxtını və yerlərini dəyişməz ölçülərə bağlamışdır.Elə isə mənazil;günəş şüalarının fərqli zamanlardakı gəliş yerləri və bucaqlarıdır.Bunlar günlük və illik olur.

a.Günlük mənazil

Günəş şüaları,mənazilini hər gün 360 dərəcəlik çevrə üzərində tamamlayır.Dünya qərbdən şərqə doğru döndüyü üçün günəşin şərqdən qərbə getdiyini zənn edirik.Günlük zaman dilimləri,günəş şüalarının mənazilinə yə'ni, mövqelərinə görə və yer ilə qoyduğu bucaqlara görə meydana gəlir.

Salat qurşağı xaricində doğma və batma əsnasında günəş şüalarının müşahidəçi ilə açdığı bucaq 0-dir. Günəş doğandan sonra 45 dərəcə yüksəldikdə quşluq başlayır. Günəş təpə nöqtəsinə çatanda, oradan keçdiyi fərz edilən kürənin tam üstünə gəlir. O anda günəş şüaları günün ən böyük bucağını qaplayır və kölgələr ən qısa boya çəkilir. Buna zəval kölgəsi ((في الزوال)) deyilir.

Günəşin kürədən qərb tərəfə meyl etməsiylə birlikdə günorta vaxtı girir. Bu saatlardan sonra günəş davamlı alçalır və qərb üfqünə doğru yaxınlaşır.

Günəşin qərb üfqünə yüksəkliyi 45- yə endiyi zaman hər şeyin kölgəsi öz boyu qədər olur. Kölgə boyu, zəval kölgəsinin çıxarılmasından sonra hesab edilir. Bir metrlik cismin zəval kölgəsi 30cm isə günəş üfqə 45- yaxınlaşdığı zaman 130cm olur.

Günəş şüalarının müşahidəçiyə tərəf yüksəkliyi 0 dərəcəyə düşəndə üst çevrə görülmür və günəş batır. Tam bu zaman axşam namazı vaxtı girir və orucular iftar edirlər. Bir təpənin arxasında qalan günəşin batdığını başa düşmək üçün tərs tərəfə yə'ni şərqə tərəf baxmaq lazımdır. Əgər şərq tərəfdə qaralma başlamışsa günəş batmış sayılır.

Günəş 9 dərəcəyə enincə gecə olur.

Günəş 18- yə enəndə gecə vaxtı çıxar və qasaqul-ləyl deyilən gecənin ortası və ən uzun bölümü başlayır. Ona nısfull-ləyl yə'ni gecənin yarısı da deyilir. Bu; yatma, istirahət və qalxıb təhəccüd namazı qılma vaxtıdır. Səhər vaxtı bu vaxtın içindədir. (Xalq arasında səhər vaxtı; səhər namazı deyilən bir ifadə var ki, sübh namazı yerinə işlədilir. Bu xatadır. Çünkü səhər vaxtı sübh namazı vaxtından əvvəl olur.)

Səhər vaxtı, günəşin şərq üfqünə 18 dərəcə yaxınlaşdığı vaxt girir. Üfqün üst tərəfində fərq edilən aydınlıq aşağı doğru enməyə başlayır. Bu aydınlıq insanları aldatdığı üçün ona fəcri-kazib deyilir. Oruc tutanlar səhur yeməyini bu vaxtda yeyirlər.

Günəşin şərq üfqünə yaxınlığı 9 dərəcə olanda fəcri- sadıq olur, sübh namazı vaxtı girir və oruc qadağaları başlıyır.

Günəş şərq üfqündə 0 dərəcənin üstünə çıxınca günəş doğmuş və sübh namazının vaxtı çıxmış olur. Doğma və batmalarda günəşin mərkəzi deyil, üfqə çatan ilk xətti əsas alınır.

Salat qurşağında günəşin batmadığı zamanlarda günorta ilə ilkinci eyni əsaslara görə təyin edilir. Şimal və cənub qütbləri hərəsi bir nöqtədə olduqları üçün onlarda şərq - qərb və s. olmaz. Onların altındakı paralellərdə şərq və qərb nöqtələri, 21 mart və 23 sentyabrda şərq və qərb nöqtələrinə görə hesab edilir.

Günəş şüalarının mənazili, qütb nöqtəsində dünyanın oxuna həmişə paralel olur və onunla 0 dərəcəlik bucaq açar. Ekvatorda bu bucaq 90 dərəcədir. Bu səbəblə namaz vaxtları yönündən, bildiyimizin əksinə qütb nöqtəsini sıfır dərəcə meyilli, ekvatoru da 90 dərəcə meyilli saymaq və hesabı qütübdən ekvatora doğru etmək lazımdır.

Günəşin deklinasyonuna yə'ni dünyanın oxu ilə qoyduğu bucağa baxdığımız vaxtda hesabı qütüblərdən başlama məcburiyyəti ortaya çıxar. Çünki, günəşin qütb nöqtələrində müşahidəçi ilə açdığı bucaq, onun deklinasyonuna bərabərdir. Bu məsafə bütün kölgələrə tə'sir edir.

Əgər meridian dərəcəsi ilə bucağın ümumi 90 dərəcəni keçərsə, keçən qismi 90 dərəcədən çıxarılır. Çünki Qur'andan alınan belə bir qaidə vardır; „bir şey həddini aşarsa ziddinə döner„. Məsələn qütüblərdə kölgə bucağı 15 dərəcə isə 80 dərəcə meyildə kölgə bucağı, 85 dərəcə olur. Çünki, 15 ilə 80 in cəmi 95 dir. Əvvəl sərhəddi aşan qismi yə'ni 5 silinir və 90 qalır. Həddini aşan qismin ziddinə dönməsi üçün 5 daha silinir və 85 qalır. Bu o kölgəni yaradanın qoyduğu bir qaidənin lüzumudur. Bu səbəblə ekvatordakı kölgə bucağı ilə

qütüblərdə meydana gələn kölgə bucağının cəmi davamlı 90 dərəcə olur.Qütübdə kölgə uzandıqca ekvator da qısalar,qütübdə qısalırsa ekvator da uzanır.

Namaz vaxtlarının hesablanmasında kölgə son dərəcə mühüm olduğu üçün,hesaba qütüblərdən başlamaq zərurəti bir kərə daha ortaya çıxar.Günəş çevrənin birdə şərq və qərb üfüqlərinə açdığı bucaq vardır;bu bucaq 180 dərəcədir.Bilavasitə günəş meridianın üstündə olanda 90 dərəcə yüksəlmiş olur.Bütün bunlar,günəşin günlük mənzili ilə əlaqəlidir.

b-İllik mənzil.

Günəş şüalarının olduğumuz yerə gəliş bucağı,gün içində dəyişdiyi kimi, il içində də dəyişir.Məsələn,iyun və iyul aylarında şimal yarım kürədə yay fəslə yaşanır.Çünki,bu aylarda günəş şüalarının şimal yarım kürəyə gəliş bucağı daha dikiir.Eyni şey Dekabr və Yanvar aylarında cənub yarım kürədə olur.Bunlar gündüzün uzunluğuna tə'sir edər.

Günəş qütüb nöqtəsinin üstünə vurduğu vaxt müşahidə bölgəsi həmişə aydınlıq olur.Qur'an gecənin işarəsini qaldırır günəşi gündüzün işarəsi olmaqdan çıxardığı üçün günəşli gecələrin və günəşsiz gündüzlərin olması bir məcburiyyətdir.Bu vəziyyət yalnız 66 33 meylin bir az altında başlayaraq qütüblərə qədər görülmə bildiyindən,bu meylə salat qurşağı adını verməkdə bir məcburiyyət olmuşdur.

Ekvator da günəş şüaları,dünyanın oxuna davamlı 90 dərəcəlik bir bucaq altında gəldiyi üçün o bölgədə gecə ilə gündüz demək olar ki,bərabər olur.Gecə ilə gündüz, yay fəslində qütüb nöqtələrində də bərabərdir.Çünki yayda burada onlardan birini digərindən uzun saymağın dəlili yoxdur.Bu bərabərlik, günəşin batmadığı salat dəyişikliyi boyunca davam edər.Digər meyllərdə günəş şüalarının gəliş bucağı gecə və gündüzün uzunluqlarına tə'sir edər.Qışda salat qurşağında günün uzunluğu, günəşdən yansıyan işığın gəlişinə bağlı olaraq dəyişir.

B- Dünyanın öz oxu ətrafında dönməsi.

Dünyanın öz oxu ətrafında dönməsinin dəlili, namaz vaxtlarının əsas işarələrindən olan kölgələrdir.Kölgələr gündüz vaxtı qərbə,günorta şimal yarımkürədə cənuba,cənub yarım kürədə şimala,axşam da şərqə döner.Allah Təala belə buyrmuşdur:

أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظَّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا . ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا . وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا .

„Rəbbini görmədinmi;kölgəni necə uzadır?Əmr etsə hərəkətsiz edərdi.Günəşi ona dəlil etmişdir.Sonra kölgəni yavaşca özünə çəkər.Gecəni sizə örtü,yuxunu istirahət,gündüzü də yayılma vaxtı edən Odur.,,(Furkan25/45-47)

Kölgəni günəş hərəkət etdirir.Günəşin şərqdən doğub qərbdən batma görünməsi üçün dünyanın,qərbdən şərqə doğru dönməsi lazımdır.Yoxsa kölgələr tərپənməzdi və dünyanın bir bölümü daim qaranlıq,bir bölümü də həmişə aydınlıq olurdu.

C-Dünyanın beşik kimi olması və oxunun əyriliyi.

Allah Təala,dünyanın beşik kimi yaratdığını bildirməkdədir.Əlaqəli ayətlər belədir:

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَجَلًا لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتَّى

„Sizin üçün yeri bir beşik edən O'dur.Hədəfinizə çatmaq üçün orada sizin üçün yollar açmışdır.,(Zuhruf43/10) Dünyanın beşik kimi olması üçün iki yana əyilməsi lazımdır ;yoxsa ona beşik deyilməz.Bu arada bir tərəfi günəşin qabağına keçəndə digər tərəfi uzaqda

qalır.Günəş şüalarının ,ilin bir tərəfində dünyanın şimalına,bir tərəfindədə cənubuna daha dik gəlməsi lazımdır.Bu ayətə görə iki şərq və iki qərb vardır:

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

„O,iki şərqin Rəbbidir,iki qərb in də Rəbbidir;elə isə Rəbbinizin hansı ne'mətini yalan sayə bilərsiz.,,(Rəhman13-18)

Burada ilk ağla gələn,günəşin doğma və batmalarının bir yayın iki ucuna qədər gedib gəlməsidir. Ancaq Qur'an ayətləri bir-birini izah etdiyi üçün bu ayəti aşağıdakı ayətlərlə birlikdə başa düşmək lazımdır.

فَلَا أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ إِنَّا لَقَادِرُونَ

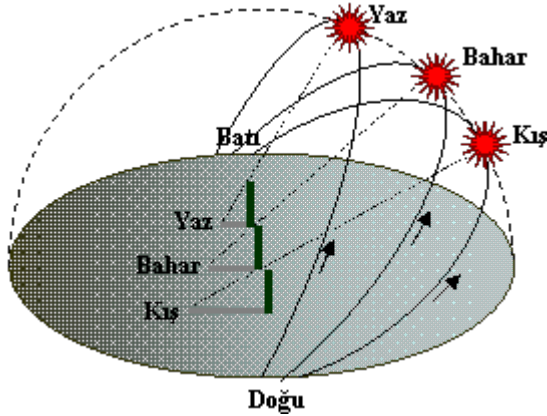
„Xeyr,şərqlərin və qərblərin Rəbbinə and içərim ki biz,əlbətdə ölçülər qoyarıq.,,⁴(Məaric70/40)

„ Şərqlər və qərblər,, sözləri cəmdir.

Ərəbcədə cəm,üç və üçdən çoxunu göstərir.İki ayət birləşdirilincə doğma və batma nöqtələrinin ikinin qatları şəklində olduğu ortaya çıxar.Bu da günəşin şərq və qərb üfüqləri boyunca hər bir nöqtədən ildə iki dəfə doğması və iki dəfə batması deməkdir.Bunun üçün dünyanın beşik kimi həmişə hərəkət halında olması üçün ildə bir dəfə bir yana,bir dəfə də digər yana yatması və iki dəfədə dik hala gəlməsi lazımdır.

Müşahidəçilərə görə günəş həqiqətən üfüqdə uzanan bir yay üzərində hər gün fərqli nöqtələrdən doğub batar.Son nöqtədən iki dəfə doğub bataraq geri döndüyü üçün bunlara gündönümü günləri deyilir.Sonra eyni nöqtələrdən təkrar doğub bataraq hər birindən iki dəfə doğmuş və iki dəfə batmış olur.

Şimal yarım kürədə 21 martdan sonra davamlı uzanan kölgələr, 21 iyundan e'tibarən qısalmağa başlayır. Cənub yarım kürədə bunun tam tərsi olur.

⁴ .Bu,ərəb dilinə xas bir ifadə şəkildir;and içən də ölçüyü qoyan da Allah'dır.

Fəsillərə görə günəş şüalarının dünyaya gəliş bucaqları və kölgə uzunluğu⁵.

Dünya beşik kimi iki yana yatar.

Dünya bir beşik kimidir.

Dünyanın yatdığı yandakı qütüb, gecə-gündüz günəş altında qalarkən, digərinə sadəcə gündüz günəşin aydınlığı yansıyır. Elə salat qurşağı içində qalan bölgələr bunlardır.

D-Gecə və gündüz.

Dünyanın günəşə baxan üzü aydınlıq olur və digər üzü kölgədə qalır. Günəşə baxan tərəfdə gündüz, kölgədə qalan tərəfdə gecə olur. Amma bu hər zaman belə deyildir. Çünki, gecə, gündüz, günəş və ay bir-birindən müstəqil varlıqlardır və fərqli orbitləri vardır. Allah Təala belə buyurur:

وَالْقَمَرَ كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ

„Gecəni, gündüzü, günəşi və ayı yaradan Odur. Hər biri öz orbitində üzər. (Ənbiya 21/33)

لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ فَتَدْرِكُهُ وَالْقَمَرُ فَتَدْرِكُهُ مَنْزِلَ حَتَّىٰ ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَّهَا

الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ تُدْرِكُ

„Günəş özünə ayrılmış yolda axıb gedər. Bu, güclü və bilikli olanın qoyduğu ölçüdür. Ayda da mənəzil müəyyən etdik; nəticədə quru xurma salxımının sapına dönər. Günəş ayı tuta bilməz. Gecə gündüzü keçə bilməz. Hər biri bir orbitdə üzməkdədir. „(Yasin 36/38-40)

Gecə ilə gündüz, kəşşən halqalar kimidir; günün bir bölümündə gündüz üzə çıxıb gecəni örtər, bir bölümündə də gecə üzə çıxıb gündüzü örtər. Bunlar həmişə yer dəyişdirirlər

يُغْشِي اللَّيْلُ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا...

„Allah gündüzü, özünü həmişə qovalayan gecə ilə örtər. „(Araf 7/54)

Bunların, günəşə bağlı varlıqlar olmaması, həm günəşli gecələrin həm də günəşsiz gündüzlərin olacağını göstərir. Bunlar eyni ay kimidirlər. Ay, işığını günəşdən alır ama ona bağlı deyildir. Gecə ilə gündüzdə qaranlıq və ya aydınlıq olması günəşdən gələn işıqlarla olur ama bunlar günəşə bağlı deyillər.

يَقْلِبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ

„Allah gecə ilə gündüzün hər birini digərinin yerinə qoyar. Gözləri olanlar üçün bunda tam bir ibrət vardır. „(Nur 24/44)

⁵ <http://www>

.safrancicegi.com. Bu resim şu siteden alınmıştır: /wp-content/2008/04/image00840.gif

Gündüz gecəni örtür

كُلُّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۖ أَلَا هُوَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكْوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكْوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۖ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ

„Allah göyləri və yeri həqiqi varlıqlar olaraq yaratmışdır.Gecəni gündüzün üstünə sarar,gündüzü də gecənin üstünə sarar.Ayı və günəşi əmri altına almışdır,hər biri müəyyən bir zaman üçün axıb gedər.Bil ki, O çox güclüdür,bağışlaması da boldur.,,(Zümər39/5)

..hər biri müəyyən bir zaman üçün axıb gedər.,,ayəti;gecə,gündüz,günəş və ay öz orbitlərini müəyyən bir zaman içində tamamladıqlarını göstərir.Elə isə gecə ilə gündüzün olmadığı yer yoxdur.Bunu daha sonra görəcəyik.

1.GECƏNİN əlaməti.

Örf-adətdə gündüzün əlaməti günəş,gecənin əlaməti qaranlıqdır.Bütün mə'lumatlar buna görədir amma bunlar doğru deyildir.Allah Təala belə buyurur:

وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتٍ ۚ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلَنَاهُ تَفْصِيلًا

„Gecəni və gündüzü iki ayət etdik,gecənin ayətini apardıq,⁶aydınladıcı olmağı da gündüzün ayəti etdik.Bu həm Rəbbinizin ikramını axtarmağınız,həm də illərin sayını və hesabı bilməyiniz üçündür.Hər şeyi ayrı-ayrı izah etmişik.,,(İsra17/12)

Ayət(الآية)açıq əlamət deməkdir.⁷ „Əlamət bir şeyin işarəsinə deyilir.,,Gecəni və gündüzü iki ayət etdik,, sözü onların hərəsi bir əlamət olduğunu;gündüz ilə gecə olmadan günün tamamlana bilməyəcəyini göstərir.Bilavasitə qütb nöqtələrində də gecə və gündüz hər gün təkrarlanır.

„Aydınladıcı olma,,deyə tərcümə etdiyimiz kəlimə mubsir(مبصر)dir.Gözün görmə mə'nasına gələn basar(بصر)kökündən törəmişdir.Mubsir(مبصر)göstərən deməkdir.Mübsirin gündüzün

⁶ Ayətdə „aparma,,mə'nasını verən kəlimə mahv dır. „Külək buludu apardı,,deyilir (Meqayisul-luğa).Bu kəlimə bu ayət də keçər,,.Hər vaxt üçün bir qeyd vardır.Allah,qaidəsinə görə onu silər və ya sabitləşdirir.Ana kitab onun yanındadır.,,(Rad 13/38-39) Küləyin apardığı bulud başqa yerə gedər.Silinən qeydin dəftərlə əlaqəsi kəsilir ama mə'lumatı qalır.Gecənin aparılan işarəsi də yox olmaz;sadəcə əlamət olmaqdan çıxar.
⁷ İsfahani,Raqib,(ö.425 h)Müfredat...md.(thk:Safvan,Adnan v Davudi),Diməşq v Beyrut,1412/1992.,, ayət əlamət mə'nasındadır,dedik.əlamət,bir şeyin varlığının işarəti olan e'mar,nişan və işarətə deyilir.Bir ayətdə belə buyurulur: ۝ وَءَاثِمَاتٍ وَيَتَجَمَّعْنَ لَهُمْ يَوْمَئِذٍ ..

Əlamətlər və ulduzlarla yollarını tapırlar. (Nahl 16/16)Buradakı əlamətlər,yol işarətləridir.İnsan,o işarətləri görünə doğru yolda olduğunu bilər.

Qur'an ayətləri doğru göstərən əlamtlərdir.Peyğambərlərin möcüzələrinə də ayət deyilir,çünki onlar da o zatın peyğambər olduğunun əlamətləridir.

əlaməti olması,gündüzdən söz etmək üçün çevrənin gözlə görüldükdərk ediləcək qədər aydınlıq olması lazımdır.Bu səbəblə gündüz,dan yerinin ağarması ilə başlamaz.Dan yeri ağarırkən çevrə qaranlıq olur.

yer verilmişdir.Böyük təfsir alimi Zəmahşərinin bu movzuda üç ayrı yorumu vardır: Gecənin əlamətinin qaldırılması,,,aydınlatmanın da gündüzün əlaməti olması,bilinənləri dəyişdirir.

Günəş gündüzün,qaranlıq da gecənin əlaməti olmadığına görə bə'zi gündüzlər günəşsiz,bə'zi gecələr də günəşli ola bilir.Bu sadəcə salat qurşağında olur.Salat qurşağı xaricində gündüz günəşin doğması ilə başlayır.Çünki,mübsir=göstərmə əlaməti bu andan etibarən ortaya çıxar.Salat qurşağında günəşin doğmadığı və ya qısa doğub batdığı yerlərdə də gündüz,şərqdəki aydınlığın qərb üfqünə çatdığı andan e'tibarən başlayır.

İslam alimlərinin yaşadığı bölgələrdə qaranlıq,gecənin əlaməti sayıldığı üçün,yuxarıdakı ayət başa düşülməmiş və onun mətninə uyğun olmayan yorumlara

Birinci yorum:

„Gecənin ayəti,, və,, gündüzün ayəti,,tamamlaması(,iki gecə,, sözü kimi)sayının sayılanı tamamlaması kimidir.„Bir ayət olan gecəni apardıq və yenə bir ayət olan gündüzü aydınladıcı qıldıq,,deməkdir.

Bizə görə bu yorum ayətin mətninə uymaz.Allah gecəni deyil, gecənin işarəsini aparmışdır.Əgər gecəni aparsaydı gecə deyə bir şey qalmazdı.

Zəmahşərinin ikinci yorumu belədir:

„Gecəni və gündüzü aydınladan iki şeyi,günəşi və ayıiki ayət etdik.Sonra gecənin ayətini apararaq onu,işıqsızlaşdıraraq qaranlıq hala gətirdik.Silinmiş lövhədə bir şey görülmədiyini kimi gecə də heçbir şey açıq görünməz.,⁸,

Bizə görə bu yorum da səhvdir.Allah;...,gecəni və gündüzü iki ayət etdik,,sözüylə bunların hər birinin işarə olduğunu bildirir.Zəmahşəri isə ayətə,,Gecəni və gündüzü aydınladan iki şeyi,günəşi və ayı iki ayət etdik,,deyə mə'na verərək gecəni və gündüzü əlamət olmaqdan çıxararaq yerinə günəşi və ayı qoyur.Allah Təala,,gecənin əlamətini (ayətini)apardıq;aydınladıcı olmağı gündüzün əlaməti(ayəti)qıldıq,,dediyi halda Zəmahşəri,gecənin əlaməti deyil də gecənin əlaməti saydığı ayın işıqsızlaşdırılıb qaranlıq hala gətirildiyini deyir.Ay gecənin əlaməti olsaydı gecə,ayın doğması ilə başlayır,batması ilə bitərdi.Ama belə bir şey yoxdur(Gündüz də ayın olduğu hər kəsə mə'lumdur).Ay,işıqsızlaşdırılıb qaranlıq hala gətirilmiş də ola bilməz.Çünki,Allah,,,Göylərin içində bir işıq yansıtıcısı,günəşi də işıq qaynağı etmişdir.„(Nuh71/16)

Silinən lövhədə iz qalmaz ama dünyanın hər yerində gecə vaxtı işığın izləri vardır.Açıq olmasada görüntü vardır:

„Kafirlərin işləri dalğalı dənizdəki qaranlıqlar kimidir;üstünü bir dalğa sarmış,onun üstündə bir dalğa daha,onun da üstündə bulud vardır.Üst-üstə qaranlıqlar!Əlini qaldırısa görə bilməyəcəkdir.Allahın işıq vermədiyini kimsənin işığı olmaz.„(Nur24/40)

Zəmahşərinin üçüncü və son yorumu belədir:

Allah,,,Gecənin ayəti olan ayı apardıq,,mə'nası da qəsd edilmiş ola bilər.Allah ay üçün günəş işıqları kimi işıqlar yaratmadığından varlıqlar onun işığıyla açıqca görülməz.,⁹.

⁸ Mahmud b. Amr b. Ahmed ez-Zemahşeri (öl. 538 h.), el-Keşşâf, Beyrut 1407 h. C. II, s. 652.

فيه وجهان، أحدهما: أن يراد أن الليل والنهار آياتان في أنفسهما، فتكون الإضافة في آية الليل وآية النهار للتيبين، كإضافة العدد إلى المعدود، أي: فمحونا الآية التي هي الليل وجعلنا الآية التي هي النهار مبصرة. والثاني: أن يراد وجعلنا نرى الليل والنهار آيتين، يريد الشمس والقمر. فمحونا آية الليل: أي جعلنا الليل محو الضوء مظلوم مظلماً، لا يستبان فيه شيء كما لا يستبان ما في اللوح المحو، وجعلنا النهار مبصراً أي تبصر فيه الأشياء وتستبان. أو فمحونا آية الليل التي هي القمر حيث لم يخلق لها شعاعاً كشعاع الشمس، فترى به الأشياء رؤية نيرة...

9.İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî (öl. 744 h.), Tefsîr'ul-Kur'ân'il-azîm, (Tahkik Sami b. Muhammed Selâme) DaruTaybe, 1999/1420, c. V, s. 5.

إِنَّهُ تَعَالَى جَعَلَ لِلَّيْلِ آيَةً، أَيَّ عَلامَةٍ يُعْرَفُ بِهَا، وَهِيَ الظُّلُمُ وَظُهُورُ الْقَمَرِ فِيهِ، وَلِلنَّهَارِ عَلامَةٌ هِيَ، وَهِيَ النُّورُ وَطُلُوعُ الشَّمْسِ النَّبِيزَةِ فِيهِ، وَفَاوَتْ بَيْنَ نَوْرِ الْقَمَرِ وَضِيَاءِ الشَّمْسِ لِعَرَفِ هَذَا

10.İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî (öl. 744 h.), Tefsîr'ul-Kur'ân'il-azîm, (Tahkik Sami b. Muhammed Selâme) DaruTaybe, 1999/1420, c. V, s. 5.

⁸ İbn Manzur, Cemalüddin Muhammed b. Mukrim (630-711), Lisanu'l-Arab, غطش md. Beyrut

Bu yorum da qə'bul edilməz. Gecənin əjaməti ay olsaydı və ay da aparılsaydı bu gün aydan söz edilməzdi. Allah ay üçün günəşinki kimi işıqlar yaratmadığına görə işıqların aparılmasından da söz edilməz. Çünki, olmayan şey aparılmaz.

Təfsir alimlərindən ibn Kəsir, mövzu ilə əlaqəli bu yorumu eləmişdir:

Allah gecə üçün bir ayət, onunla tanınan bir əlamət meydana gətirdi. Əlamət qaranlığın və ayın görünməsidir. Gündüz üçün də bir əlamət meydana gətirdi, o da aydınlıq və aydınlığı yayan günəşin doğmasıdır. Bilinsin deyə ayın işığı ilə günəşin işığını fərqliləşdirdi¹⁰ „.

Bu yorumun da qə'bul ediləcək tərəfi yoxdur. Əlamət qaranlığın və ayın görünməsi isə ayət, gecənin əlamətinin fərqliləşdiyini deyil, aparıldığını bildirməkdədir.

Almalılı Hamdi Yazırın elədiyi yorumlar belə xülasələşdirilə bilər:

Gecənin işarəsi qaranlıq isə onun silinməsi ilə gecənin gündüz kimi olması lazımdır. Elə isə ayı gecənin əlaməti saymaq daha uyğundur. Demək ki, ay əvvəllər günəş kimi idi: həm aydınladı, həm isidirdi. Allah onu söndürdü və bildiyimiz ay meydana gəldi, „¹¹.

Bu yorum da qə'bul edilə bilməz. Allah Təala gecənin işarəsini (ayətini), „apardıq, „dediyi halda, gecənin bir işarəsinin olduğu, onun da ay olduğu necə deyilər. Ay gecənin əlaməti olsa gecə ilə birlikdə doğub gecəylə birlikdə batması lazımdır. „, demək ki, ay əvvəllər günəş kimiydi. „, deyə başlayıb davam edən sözün isə, ayətlə uzaqdan yaxından bir əlaqəsi yoxdur.

Gecə ilə əlaqəli başqa bir ayət belədir

لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا وَأَعْطَشَ

„(Allah), Əlamətsiz qıldı” deyə tərcümə etdiyimiz ağtaşa= ..kəliməsinin kökü olan ğataş=..göz qamaşması mə'nasıdır. Qamaşan gözün qarşısında hər şey tanınmaz olur: heç bir şey tam görünməz. Ğataş kəliməsinə, „sədəf” qaranlıqla aydınlığın qarışması mə'nası da verilmişdir. Hansı tərəfə gediləcəyi bilinməyən şəkildə yolu azmış çölə: məfazətun ğatşa=...bir şeyi görməmiş kimi davranan insana da mütəğatiş.. deyilir. Bütün bunlar, ğataş=..ın kök mə'nasının tanınmazlıq olduğunu göstərir. Gecənin tanınmazlaşdırılması isə əlamətsiz yə'ni İşarətsiz qılınmasıdır.

Təfsir və məallarda'ya, „qaranlıqlaşdırdı, „mə'nası verilmişdir

Bu, kəlimənin sözlük mə'nası deyil, lazımı yə'ni zəhnə gələn mə'nasıdır. Çünki, gecə çevrə tanınmaz olur, ama ayətə görə tanınmaz edən çevrə deyil gecənin özüdür. Bu səbəblə mə'na: „(Allah) Göyün gecəsini tanınmaz qıldı..” şəklində olur. Tanınmaz qılmaq əlamətsiz qılmaqdır. Elə isə ayətə, „(Allah), Göyün gecəsini əlamətsiz qıldı” mə'nasını vermək lazımdır. Bu ayət, gecənin qaranlıq olacağına dəlil ola bilər:

وعااية لهم الليل نسلخ منه النهار فإذا هم مظلمو

„Gecə onlar üçün bir ayətdir; gündüzü ondan soyub çıxarsaq qaranlıqda qalarlar. „, (Yasin 36/37)

„Qaranlıqda qalarlar, „ifadəsi; ..فإذا هم مظلمون un mə'alıdır. مظلمون (muzlimun) kəliməsinə qaranlığa girmiş olurlar, mə'nası verildiyi kimi, „parlaq bir havaya girmiş olurlar, „mə'nası da verilə bilər. Çünki, ərəbcədə azləmə (أَظْلَمَ) fe'linin iki zid mə'nası vardır; biri qaranlığın basdırması digəri parıldamadır. Dışlərdən süzülən suya, tüpürçəkdən deyil, rənginin saflığından ötürü zalm= ظَلَمَ deyilir. Dışlərin saf və çox parıltılı olduğunu ifadə etmək üçün də eyni kəlimədən istifadə edilir.

تَجَلُّو عَوَارِضَ ذِي ظُلْمٍ إِذَا ابْتَسَمَتْ

(Sevgilim)gülüncə parlaq arxa dişlərini ortaya çıxarır.

Qabaq dişlər parıldadığı zaman da أَظْلَمَ الثَّغْرُ deyilir¹².

Ərazimizdə gecələr qaranlıq olduğu üçün أَظْلَمَ..kəliməsi gecə ilə birlikdə olunca ona qaranlığın basdırması mə'nası verilmiş və kəlimənin ikinci mə'nası ağla gəlməmişdir.

2.Gündüzün əlaməti

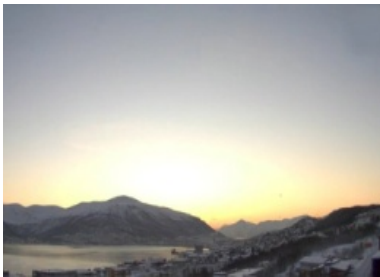
Allah Təala mubsira(aydınladıcı) olmağı gündüzün ayəti etdik,,dediyi üçün gündüzün olmazsa olmaz xüsusiyyəti,çevrəni aydınlatmasıdır.Aydınladan günəş deyil,gündüzün özüdür.Allah Təala belə buyurmuşdur:

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ

„İstirahət edəsiniz deyə gecəni sizin üçün yaradan O'dur.Gündüzü də aydınladıcı etmişdir.Qulaq asan bir cəmiyyət üçün bunda ayətlər vardır,,(Yunus10/67)

Aydınladan şeyin günəş deyil də gündüzün özü olması, günəşi gündüzün əlaməti olmaqdan çıxarır və günəşsiz gündüzlərin ola biləcəyini göstərir. Necəki,ərəbcədə gündüzə nahar(النهار)deyilir və aydınlığın yayıldığı vaxt,deyə tanınır.¹³

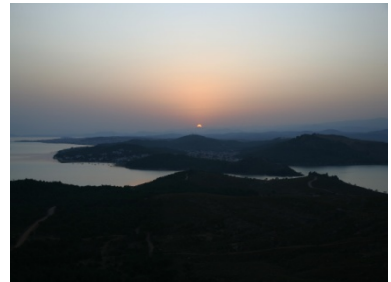
İnsanların yaşadığı ən şimal yer olan Tromso'da günəşin doğmadığı günlərdə,ondan gələn şüalarla çevrə aydınlanmaqda və gündüz meydana gəlməkdədir

Tromso 12 Dekabr 2011 günəş üfqün 0,5 dərəcə altında

Tromso 12 Dekabr 2011 günəş üfqün 3 dərəcə altında

Balıkesir, Ayvalık 21 İyul2011 günəş üfqün 4,3 dərəcə üstündə

Günəşin doğmadığı 12 Yanvar'da Tromso'da gündüz, bulutlu bir qış günü kimi idi.

Mövzuyla əlaqəli digər ayətlər bunlardır:

أَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا اللَّيْلَ لِيَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

“Görmədilər mi; istirahət etsinlər deyə gecəni yaratdıq. Gündüzü de aydınladıcı etdik. İnanan bir cəmiyyət üçün bunda işarətlər vardır.” (Neml 27/86)

اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ

“İstirahət edəsiniz deyə gecəni sizin üçün yaradan Allah'dır. Gündüzü de aydınladıcı etmişdir. Allah insanlara həqiqətən çox ikram edər ama insanların çoğu şükr etməzlər.” (Mümin 40/61)

2011 Yanvar ayının ikinci həftəsində, günəşin hiç doğmadığı bir günde, Norveç'in Tromso şəhərində, aşağıdakı şəkillər çəkilmişdir.

¹² ¹² Zebidi, Muhammed Murtaza, Tacu'l-arus, ظلم md. Mısır 1306/1889.

أَظْلَمَ (الثَّغْرُ) : إِذَا رَتَّلْنَا ، كَالْمَاءِ الرَّقِيقِ ، مِنْ شِدَّةِ رِيحِهِ

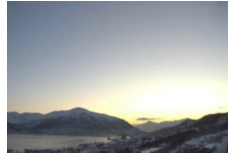
¹³ MÜFREDAT..MD.

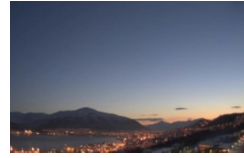
Gündüz (günəş -5°)

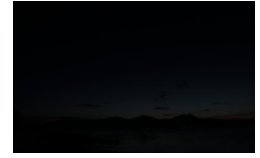
Günorta(günəş - 0,5)

İkindi (günəş - 1,75°)

Axşam (günəş -7°)

Yatsı (günəş-9°)

Nəhâr-i Örfî

Ərəb dilində gündüz, günəşin doğması ilə batması arasındakı vaxtdır.¹⁴ Buna nəhâr-i örfî deyilir; Qur'ân'dakı nəhâr yə'ni gündüz kəlimələri bu anlamdadır. Allah Teâlâ belə buyurmuşdur:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ

"Biz, hər elçini öz xalqının dili ilə göndərdik ki, onlara açıq- açıq izah etsin." (İbrahim 14/4)

Nəhâr-i şər'î

Nəhâr-ı şər'î, dan yerinin ağarmasından günəşin batmasına qədər olan vaxtdır¹⁵. Çünkü oruç, bu vaxtda tutulur. Dan yerinin ağarması əsnasında çevrə deyil, üfûq göründüyü üçün bu izahat doğru deyildir. Dəlili olmadan icad edilən qavramlar, doğru anlamağın qarşısında əngəl meydana gətirməkdədir. Belə bir qavram qə'bul edilə bilməz.

İstanbul Süleymaniye'də Fəcr-i Sadıq

E-Gecənin və gündüzün bölümləri.

Gecə və gündüzün hər biri üç bölümə ayrılır. Bunların ən uzun bölümlərində fərz namazı yoxdur. Gündüzün birinci bölümü günəşin doğmasıyla; ikinci bölümü, təpə nöqtəsindən(meridiandan)qərbə meyl etməsiylə;üçüncü bölümü də ilkinci vaxtı başlayır.Günəş batınca gündüz bitər.Bu movzu ilə əlaqəli olaraq Qur'anda iki ayət vardır:

...وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ

¹⁴ Müfredat, النهر md.

وهو في الشرع: ما بين طلوع الفجر إلى وقت غروب الشمس، وفي الأصل ما بين طلوع الشمس إلى غروبها.

¹⁵ Muhammed b. Mahmud el-Bebertî, öl. 786 h. Tarih ve yer yok, c. III, s. 280.

النَّهَارُ الشَّرْعِيُّ، وَهُوَ الْيَوْمُ بِالنَّصِّ وَهُوَ قَوْلُهُ تَعَالَى { وَتَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَبَيِّنَ لَكُمْ الْحَبِطُ الْأَبْيَضُ } الْآيَةُ

„Gündüzün iki tərəfində...namazı tam qıl.,(Hud11/114)

Ərəbcədə,,tərəf=طرف bölüm deməkdir¹⁶.Namaz qılınması əmr edilən طَرَفِي النَّهَار =gündüzün iki bölümü günorta ilə ilkindi namazıdır.Bu iki vaxt ilə izahat aşağıda gələcəkdir
Birinci ayət وَأَقِمِ الصَّلَاةَ =namazı tam qıl əmriylə olduğu üçün fərz namaz vaxtlarını bildirməkdədir.İkinci ayət ..=qulluq et,əmrıylədir.Müəyyən vaxtlarda ediləcək qulluq namaz şəklində olacağı üçün gündüz üç və ya daha çox nafilə namazı vaxtı olduğu başa düşülür.

فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَى.

„...gündüzün bölümlərində də qulluq et;bəlkə razı qalarsan,,(Taha20/130)

Birinci ayətdə,,bölümlər,,deyə tərcümə etdiyimiz أَطْرَاف,,ətraf=...kəliməsi طرف,,tərəfin=...in cəmidir.Ərəbcədə cəm ən az üçü və daha çoxunu göstərir.Günün üçüncü bölümü də günəşin doğmasından təpə nöqtəsinə gəlməsinə qədər olan vaxtdır.Beləliklə günorta və ilkindi namazı ilə birlikdə qılınacaq nafilələrə quşluq vaxtı (duha)namazı da əlavə edilmiş olur.

Əbu Hureyrənin belə dediyi bildirilmişdir:Dostum Muhəmməd(s.a.v.)məənə üç şey vəsiyyət etdi:Hər ay üç gün oruc tutmaq,iki rəkat quşluq(duha)namazı və yatmazdan qabaq vitr qılmağı¹⁷ „.

Beləcə nafilə namaz vaxtları 4 gecə 4 gündüz olmaq üzərə səkkizə çıxar.Gündüz olanlar;quşluq,gunortanın ilk və son sünnəti ilə ikindinin ilk sünnəti.Gecə olanlar isə axşamın və yatsının son sünnəti,təhəccüd namazı və sübh namazının ilk sünnətidir.

Ayət bu sözlə bitməkdədir; لَعَلَّكَ تَرْضَى.=bəlkə razı qalarsan.,,Nəbi(s.a.v.)in arvadı Ümmü Həbibə Allahın elçisindən bunu eşitdiyini bildirmişdir.,,Bir müsəlman, fərzlər xaricində Allah üçün günde 12 rəkat namaz qılarsa Allah ona cənnətdə bir ev tikər.¹⁸

1.Gecənin Bölümləri.

Gecənin üç bölümü vardır. Birinci bölümü axşamdır;bu axşam və yatsı namazlarının vaxtıdır.İkinci və ən uzun bölümü,yuxu,istirahət və təhəccüd namazı və sahur yeməyi yemə vaxtı olan gecə ortası,üçüncü bölümü isə dan yerinin ağarmasından günəşin doğmasına qədər sürən sübh namazı vaxtıdır.Qur'anda bunların hər biri üçün ثُلَاثِي اللَّيْلِ =sülüsül-ləyl yə'ni gecənin üçdə biri ifadəsi yer alır

Gecənin bölümləri

¹⁶ Lisan'l-Arab, طرف md.

والطَّرْفُ، بالتحريك: الناحية من النواحي والطائفة من الشيء، والجمع أطراف

¹⁷ Buhârî, Teheccüd 35; Muslim, Mûsâfirîn 85 – (721)

عن أبي هريرة، قال: أوصاني خليلي صلى الله عليه وسلم بثلاث: «بصيام ثلاثة أيام من كل شهر، وركعتي الضحى، وأن أوتر قبل أن أرقد» .

¹⁸ Muslim, salât'ul-mûsâfirîn ve kasruha 103- (728)

Pəyğəmbərimiz, Məkkədə hər gecə Qur'an təlimi aparır, insanlara Qur'anı və hikməti öyrədirdi. Bu iş bir sürə Mədinədə də davam etdi. Bunu izah edən ayətlər gecəni üçə ayırmaqdadır: Allah Təala belə buyurmuşdur:

مَنْ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللَّهُ يَقْدَرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ عِلْمٌ أَنْ لَنْ تُحْصَوْهُ فَتَابَ إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَى مِنْ ثُلُثِي اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ
وَأَخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَآخَرُونَ عَلَيْهِمْ قَافِرُونَ مَا تيسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضَى
الرِّكَاءَ وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ يَقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَافِرُونَ مَا تيسَّرَ مِنْهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا
عندَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ وَأَعْظَمُ أَجْرًا وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ. تَجِدُوهُ

„Sənin və səninlə bərabər olanlardan bir qrupun, gecənin üçdə ikisinə yaxınını, yarısını və üçdə birini oyaq keçirdiyini Rəbbin əlbətdə bilir. „Gecə ilə gündüzün ölçüsünü qoyan Allahdır. O, sizin bunu tam bacara bilməyəcəyinizi bildi və üzünü baxdı, artıq Qur'andan asan gələn oxuyun. İçinizdə xəstələr olacağını kiminizin Allahın ikramından faydalanmaq üçün yer üzündə dolaşdığını, kiminizin də Allah yolunda vuruşacağını da bildi. Artıq ondan asan olanı oxuyun. Namazı tam qılın, zəkatı verin və Allaha gözəl bir borc ayırın. Öz xeyrinizə edəcəyiniz hər şeyi, Allah qatında daha xeyrlisi ilə və daha böyük bir qarşılıqla əldə edəcəksiz. Allahdan bağışlanma diləyin, Allahın bağışlaması çox, ikramı boldur.” (Müzzəmmil 73/20)

İbn Abbasdan gələn rəvayətə görə bu ayət Mədinədə enmişdir. 19 Surənin başında, hər gecə qalxıb Qur'an oxumağı əmr edən bu ayətlər də Məkkədə enmişdir:

يَا أَيُّهَا الْمَرْمَلُ . فَمِ اللَّيْلِ إِلَّا قَلِيلًا . نِصْفَهُ أَوْ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا . أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا . إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا . إِنَّ
نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْءًا وَأَقْوَمُ قِيلًا . إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا . وَادْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَتَبَتَّلًا . رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ
لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا . وَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا .

„Ey örtüsünə bürünən! Az bir qismi xaricində gecəni oyaq keçir. Yarısını, yarısından bir azını və ya çoxunu ayaqda keçir, Qur'anı yavaşca və gözəl şəkildə oxu. Çünki, sənə ağır bir vəzifə yükləyəcəyik. Gündüz uzanıb gedən işlərin olur. Rəbbinin adını ağılından çıxartma və tamamiylə Ona yönəl. Başqalarının deyəcəyi sözlərə qatılma və yanlarından gözəlcə ayrıl. „ (Müzzəmmil 73/1-10)

Bunlar ilk enən ayətlərdəndir. Bu ayətlər; hər gecə Qur'an oxuma işinin 13 ildən çox sürdüyünü və ona bütün müsəlmanların qatıldığını göstərməkdədir. Müzzəmmil 20-ci ayətə görə Qur'anı başa düşmək üçün oxuma əmri bu gün üçün də qüvvədədir. Sadəcə hər gecə oxuma məcburiyyəti qaldırılmış, onun yerinə necə asan olusa o şəkildə Qur'an oxuma vəzifəsi gətirilmişdir. Gecənin bölümləri ilə əlaqəli geniş mə'lumat belədir:

a. AXŞAMIN ALAQARANLIĞI.

¹⁹ Fəxrəddin Razi (öl. 606 h.) Mefatihul-gayb (Tefsiri Kebir), Beyrut 1420 h c.30.s.682.

Axşamın alaqaranlığı günəşin batması ilə başlayır və bütün ulduzların ortaya çıxmasına yə'ni günəşin, üfqün 18 dərəcə altına enməsinə qədər davam edir. Hava tam qaralmadan açıq bir ulduz müşahidə edilmədiyi üçün astronomlar bu alaqaranlığa astronomik dan adını verirlər. Axşam və yatsı namazları bu vaxtda qılınır.

İbn Abbas(r.a.)dan gələn rivayətə görə Nəbi(s.a.v.) dövründə insanlar atəmə(yatsı)namazını qıldılar mı ertəsi axşama qədər oruclu olurlar; yemə, içmə və qadın haram olurdu. Bir adam yatsıyı qıldığı halda özünə xəyanət edib arvadıyla əlaqəyə girmiş ama oruca davam etmişdi. Allah Təala gələcək üçün bunu rahatlığa, rüxsətə və faydaya çevirmək istədi və belə dedi: „Oruclu günlərin gecələrində qadınlarınızla əlaqə sizə halal qılındı. Onlar sizin üçün bir libas, siz də onlar üçün bir libassınız. Allah özünü zə olan güvəninizə sarsıcı işlər elədiyinizi bildi, tövbələrinizi qə'bul etdi və sizi əfv etdi. Bu vaxtda onlarla birləşin və Allahın sizin üçün yazdığını arayın. Fəcrin ağ cizgisi qara cizgisindən sizcə tam seçilənə qədər yeyin için. Sonra orucu axşama qədər tamamlayın.„ (Bəqərə 2/187)

Atəmə(العتمة)=günəşin batmasından sonra ortaya çıxan qızıllığın dağılmasıyla başlayıb gecənin ilk üçdə birinin tamamına qədər sürən vaxt, yə'ni yatsı vaxtıdır. Çöl ərəbləri, günəş batanda dəvələrini sürər, biraz yatdırır, dinləndirir, sonra qaldırır sütlerini sağırlardı. Bunu gecənin bir parçası keçdikdən sonra eliyirdilər.²⁰ Müsəlmanlar „Atəmə (yatsı) namazın şəfəqın itməsiylə (gecənin ikinci) üçdə biri arasında qıldılar.²¹

b. Gecənin ortası.

Türkcə, Azərbaycanca da buna gecənin yarısı da deyilir. Ərəblər gecənin yarısı(نصف الليل) və ya ortası (وسط الليل) deyirlər. Gecənin yarısı(نصفه)te'rimi, yuxarıda məalı verilən Müzzəmmil 3 və 20-ci ayətlərdə keçər.

c. Sübhün alaqaranlığı.

Səhər vaxtının sonuna doğru işıq, üfûq boyunca yayılmağa başlayır; altda quru parçasının qaralığı, üstə qızıl işıq qurşağı, onun üstündə də ağ işıq qurşağı, dəqiq cizgilərlə ayrılınca fəcr-i sadiq başlayır. Bu sırada günəş üfqün 9 dərəcə altına enmiş olur. Günəşin üfqün 6 dərəcə altına gəldiyi zaman çevrədəki cisimlər tam olaraq görülebildiyi kimi ən parlaq ulduzlar da görülməyə bilər. Bu gün ona „sifil dan“, fıkıhda isə isfar (الاسفار) vaxtı deyilir. Sübh namazında qiraət uzun tutulduğu üçün sübhü ilk vaxtında qılanlar belə məsciddən çıxıncaya qədər isfar vaxtı girər. Günəş doğunca gecə bitər. Çünki, Allahın elçisi(s.a.v.) belə demişdir:

„Gecə üzünü göstərir, gündüz arxasını döner, günəş də batmış olarsa oruclu iftar edir.„ Bunu gündüzə tətbiq edərsək belə deyərik. „Gündüz üzünü göstərir gecə arxasını döner, günəş də doğmuş olarsa gündüz başlamış olur.„

2. Quşluq.

Günəşin doğmasından təpə nöqtəsinə gəlməsinə qədər olan vaxtdır.

b. Günorta

²⁰ El- Ezherî, Muhammed b. Ahmed el-Herevî (Ö. 370 h.), Tehzîb'ul-luğa Tahkik, Muhammed Ivaz Mur'ib (محمد عوض) Beirut 2001, 2/171

²¹ Buhari, Ezan 162.

Günəşin təpə nöqtəsinə gəlməsindən hər şeyin kölgəsinin özünün bir qatı olmasına qədər keçən vaxtdır. Bu kölgə boyu, günəşin təpə nöqtəsinə gəldiyi zamankı kölgənin (fəy-i zəval) çıxarılmasından sonra hesab edilir.

Qur'an günorta vaxtını istirahət vaxtı saymaqdadır. Allah Təala belə buyurur:

„Müminlər! əllərinizin altında olan əsirlərlə, hələ bülüğ çağına gəlməmiş uşaqlarınız üç vaxtda; sübh namazından əvvəl, günorta istisində soyunduğunuzda və yatsı namazından sonra yanınıza girəcəkləri zaman icazə istəsinlər. Bunlar çılpaq ola biləcəyiniz üç vaxtdır... (NUR24/58)

Günorta vaxtında istirahət edənlər, yayda uzun günlərin və qısa gecələrin sıxıntısını çəkməz, işlərinə erkən getmə vərdisi qazana bilirlər.

C.İlkindi

Hər şeyin kölgəsinin özünün bir qatı olmasından günəşin batmasına qədər olan vaxtdır.

Elədiyimiz müşahidələrə görə ilkindinin başlanğıcı, günorta ilə axşamın tam ortasıdır. Məsələn, günorta saat 12.05-də olsa, günəş 18.11-də batsa ilkindi tam 15.03-də girər. Bu, 6 saat 6 dəqiqənin tam ortası olan 3 saat 3 dəqiqənin əlavə etməsiylə olur.

3.Çalışma və istirahət vaxtları.

Gecə, istirahət; gündüz isə çalışıb qazanma zamanıdır. Əlaqəli ayətlərdən biri belədir:

لَا يَاتِ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ اللَّيْلَ لِيَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ

„İstirahət edəsiz deyə gecəni sizin üçün yaradan Odur. Gündüzü də aydınladıcı etmişdir. Qulaq asan bir cəmiyyət üçün bunda ayətlər vardır. (Yunus10/67)

Gündüz, yayılma zamanıdır. Allah Təala belə buyurmuşdur:

وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا. „Gündüzü yayılma (qazanma) zamanı etdik... (Nəbə78/11)

Gündüz günəşdən gələn işığa الضحى duha=..deyilir. Allah Təala belə buyurur:

Günəşə və duhasına, onu tə'qib edən aya, günəşin duhasını göstərdiyində gündüzə, günəşin duhasını örtüyü vaxt gecəyə, (and olsun) (Şəms91/1-4) Duha ilə əlaqəli məlumat yuxarıda keçmişdi... Nə də kölgə ilə istilik (bir olur)... ayəti göstərir ki, duha ilə işıq arasındakı əsas fərq istilikdir. Bu səbəblə gecə ilə gündüz arasında istilik fərqi olur. Bəyaz gecələrdə göy üzündə dolaşan günəş işıq verir ama istiliyi gündüz kimi hiss edilməz. Günəşin heç batmadığı iyul ayının son həftəsində Tromsø'da gündüz qısa qollu köynəklə dolaşarkən gecə, altdan çamaşır, qalın corab, yun papaq, şagət və pencek geyindikdən sonra boynumuza şərf sararaq müşahidəyə çıxdıq.

22 iyul. 2011 Gündüz saat 18.14

23 iyul. 2011 Gecə saat 00.33

24 iyul. 2011 Gecə saat 00.09

24 iyul. 2011 Gecə saat 01.31

Görməni saxlayan işığa ərəbcədə nur deyilir. Duha isə sadəcə gündüz olur. Allah duhaya and içərək əhəmiyyətinə diqqət çəkmişdir. Gündüzü çalışma zamanı qılan duhanın varlığı, gecəni istirahət zamanı edəndə duhanın yoxluğudur. Duha bölgəmizi tərk edincə istirahətə uyğun bir zaman dilimi meydana gəlir. Allah Təala belə buyurur:

وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا

(Allah) gecəni səkən etmişdir... (Ənam 6/96)

„Səken=səkn, hərəkətdən sonrakı sakitlikdir. Gecə hərəkət azalır meydana sakitləşir. Gecənin duha'nı örtməsi, (Adəm)in baxçasındaki kölgəliklərin duha'nı örtməsi kimidir. Yə'ni gecə, bir kölgədir. Allah Təala belə buyurur: „Rəbbini görmədinmi; kölgəni necə uzadır? Əmr etsə onu hərəkətsiz edərdi. Günəşi ona dəlil etmişdir. Sonra kölgəni yavaşca özünə çəkər (və qısaldır). Gecəni sizə örtü, yuxunu istirahət, gündüzü də yayılma vaxtı edən Odur. (Furkan 25/45-47)

Gecə, aydan və ulduzlardan gələn aydınlıqla az və ya çox (qütüb bölgələrində), bəyaz gecələrdəki aydınlıq, eyni kölgələrdəki aydınlıq kimi olur və insanı rahatsız etməz.

4. İbadət vaxtları.

Gecənin və gündüzün hər bölümünə aid namaz vardır. Allah Təala belə buyurur:

فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَىٰ.

„Onların sözlərinə qatlan, günəşin doğmasından əvvəl də batmasından əvvəl də hər şeyi gözəl yaratması səbəbiylə Rəbbinə qulluq et; gecə vaxtları ilə gündüzün bölümlərində də qulluq et; bəlkə razı qalarsan.„ (Taha 20/130)

Ayəti bölümlər halında başa düşməyə çalışaq:

1. Günəşin doğmasından əvvəl: axşam, yatsı və səbh namazları.

2. Günəşin batmasından əvvəl: Günorta və ikinci namazları.

Aşağıda görülcəyi kimi bunlar fərz olan namazlardır.

Ayətin bundan sonrakı bölümləri nafilə namazlarının da vaxtını bildirməkdədir.

3. Gecə vaxtları: Gecənin ən az vaxtı ki, bunlar axşam, yatsı və səbh namazları ilə birlikdə qılınan nafilələrdir. Çünki, „vaxtlar, „deyə tərcümə etdiyimiz, „ənə=kəliməsi „ən=in' cəmidir.

Ərəbcədə cəmlər ən azı üçü göstərir. Ancaq bu ayətdən ötürü gecə qılınan nafilələr, təhəccüd namazı ilə dörd olur.

وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ عَسَىٰ أَن يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا

„Sənə əlavə vəzifə olaraq gecənin bir qismində namaz qılmaq üçün oyan; bəlkə Rəbbin səni gözəl bir mövqeyə yüksəldər.„ (İsra 17/79)

Əlavə vəzifə, Pəyğəmbərimizə verilmişdir. Ancaq bu namaz bizim üçün də mühümdür.

Pəyğəmbərimizin belə dediyi rəvayət edilmişdir:

أَفْضَلُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الْفَرِيضَةِ صَلَاةُ اللَّيْلِ

Fərzlərdən sonra ən fəzilətli namaz gecə namazıdır.

4. Gündüzün bölümləri

فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَىٰ.

“... gündüzün bölümlərində də qulluq et; bəlkə razı qalarsan.” (Taha 20/130).

“Bölümlər” deyə tərcümə etdiyimiz “ətraf = اطراف”-kəliməsi “tərəf = طرف”ın cəmidir. Arabçada cəm, ən az üçü və daha çoxunu göstərir. Gündüzün ilk bölümü olan quşluq vaxtı, bu ayətlə ibadət vaxtları arasına girər. Günorta və ikindiə əlavə edilirsə vaxtlar üçə çıxar. “Ətraf” kəliməsi üçdən çoxunu göstərir sayılırsa günorta və ikindi ilə birlikdə qılınan nafilələrə də işarət edilmiş olur. Ebu Hureyrə'nin belə dediyi bildirilmişdir:

Dostum Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem mənə üç şey vəsiyyət etdi: Hər ay üç gün oruç tutmaq, iki rekat quşluq (duhâ) namazı və yatmadan vitir qılmağı²²”

Beləcə nafilə namaz vaxtları 4 gece, 4 gündüz olmaq üzərə səkkizə çıxar. Gündüz olanlar; quşluq, qəhnortanın ilk ve son sünneti ilə ikindinin ilk sünneti. Gece olanlar isə axşamın ve yatsının son sünneti, teheccüd namazı və səbh namazının ilk sünnetidir.

²² Buxârî, Teheccüd 35; Muslim, Müsâfirin 85 – (721)

عن أبي هريرة، قال: أوصاني خليلي صلى الله عليه وسلم بثلاث: «بصيام ثلاثة أيام من كل شهر، وركعتي الضحى، وأن أوتر قبل أن أرقد» .

Ayət bu sözlə bitməkdədir: “لَمَّا تَرَضَىٰ = bəlkə razi qalarsan”. Nebi sallallahu aleyhi ve sellem arvadı Ummu Habibə Allah'ın Elçisindən bunu eşittiyini bildirmişdir: “Bir müsəlman, fərzlər xaricində Allah üçün gündə 12 rekât namaz qılarsa Allah ona Cənnətdə bir ev tikər.”²³

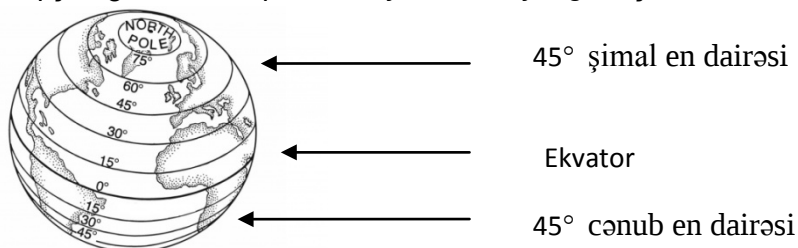
II. Namaz vaxtları

Namaz, müəyyən vaxtlarda yerinə gətirilməsi fərz olan bir ibadətdir. İstəyir savaşı, gorxu istəyir güvənli hal olsun, nə olursa olsun vaxtının xaricinə çıxarıla bilməz. Çünki Allah Təala belə buyurmuşdur;

كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْفُوتًا إِنَّ الصَّلَاةَ

„Namaz inananlara vaxtla hüdudlu olaraq fərz qılınmışdır.” (Nisa 4/103) Oruc da müəyyən vaxtlarda yerinə gətirilməsi lazım olan bir ibadətdir.

Namaz vaxtları yönündən dünya üç bölgəyə ayrılır. Birinci və üçüncü bölgələr, dünyanın iki ucu olan şimal və cənub qütbləridir. $+45^{\circ}$ en dairəsi $+90^{\circ}$ yə qədər olan və umumi 90° lik bölgədir. Ortada qalan bölgədə ekvatorun $+45^{\circ}$ şimal en dairəsi ilə -45° cənub en dairəsi arasında qalan, yəni ümumi 90° lik olan orta bölgədir. Orta bölgədən gündüzlər günəşli, gecələr garanlıq və bölgələrdə isə yayda gecələr, qismən və ya tamamiylə aydınlıq və yaxud günəşli, qışda gündüzlər, qismən və ya tamamiylə günəşsiz olubilir.

Fərz namaz vaxtları ilə əlaqəli olaraq günəş kəliməsi sadəcə bu ayətdə keçər.

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَىٰ عَسَىٰ اللَّيْلِ وَقُرْآنِ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا

“Namazı, dülux’uş-şəmsdə (günəşin qərbə meyletməsi əsnasında) tam qıl... (İsra 17/78)

Ayət günün ilk namazı olan günorta namazı vaxtının, günəşin meridian keçışı ilə başladığını bildirməkdədir. Meridian keçışı, gütblər daxil hər yerdə rahatca təsbit edildiyi üçün namaz vaxtlarını hesablamağa başlangıç nöqtəsidir.

Əvvəlcə vaxtların müşahidə edilə bildiyi 45° şimal və cənub en dairəsi arasında qalan orta bölgə ilə əlaqəli ölçülərə baxacaq sonra bu ölçülərin, uc bölgələrdə necə tətbiq ediləcəyi üzərində duracaq.

Günorta və ikinci namazları

Gündüz iki kərə namaz qılmaq fərzdır. Allah Təala belə buyurur:

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ

“Gündüzün iki tərəfində ... namazı tam qıl.” (Hud 11/114)

Ərəbcədə tərəf (طرف), bir şeyin bölümlərindən biri və bir parçası deməkdir. “Gündüzün iki tərəfi onun iki bölümüdür. Yuxarıda görüldüyü kimi gündüzün üç bölümü vardır; birincisi günəşin doğusuyla, ikincisi günəşin təcədən keçışı ilə başlayır. Üçüncüsü də günorta ilə axşam namazı vaxtının ortasında başlayır.

Bu ayət, günün ilk namaz vaxtının günəşin meridian keçışı ilə başladığını bildirməkdədir.

²³ Müslim, salât'ul-müsâfirin ve kasruha 103- (728)

عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ، زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهَا قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: «مَا مِنْ عَبْدٍ مُسْلِمٍ يُصَلِّيَ لِلَّهِ كُلَّ يَوْمٍ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً تَطَوُّعًا، غَيْرَ فَرِيضَةٍ، إِلَّا بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ»

...الصَّلَاةُ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ أَقِيمَ

“Namazı dulux’uş-şəmsdə (günəşin qərbə meylətməsi sırasında) tam qıl...” (İsra 17/78) Ərəbcədə dalk (ذَلَّكَ) əli bir şeyə sürtmək və ovmaq mə’nasına gəlir. Günəşin düluku isə əlin ovulan yerin üstündən sürçməsi kimi təpə nöqtəsindən qərbə meyl etməsinin yə’ni zəval vaxtını ifadə edir. İmam Şafii və Malikilər də eyni şeyi ifadə etmişlər.²⁴

Düluk-uş şəms’ə (= ذُلُوكُ الشَّمْسِ) günəşin batması da demişlər. Çünkü onun batması, üfqün arxasına meyl etməsidir. Bu mə’na sözlük yönündən uyğun olsada Qur’an’ın iç bütünlüyü və Qur’an-sünnət bütünlüyü yönündən səhvdir. Çünkü, „Gündüzün iki tərəfində „namazı tam qıl.” (Hud 11/114) əmri, gündüzün iki fərz namazından bəhs etməkdədir. Yuxarıdakı ayət də gündüzün ilk namazının vaxtını bildirməkdədir. Bunun günorta namazı olduğu peyğambərimizin uygulamasıyla da dəstəklənmişdir. Əbu Said ər-Raqqəşi deyir ki; Ənəs b. Malik’ə “Nəbi (Sav)’in (namaz) vaxtı necə idi, deyə soruşdum; dedi ki;

كَانَ يَصْلِي الظُّهْرَ عِنْدَ ذُلُوكِ الشَّمْسِ

“Günorta namazını düluk-uş-şəms sırasında qıladı...”²⁵

Elə isə bu mövzuda başqa görüş qəbul edilə bilməz.

İkinci namazının ilk vaxtının nə zaman başladığı, Qur’an’da yoxtur. Ərəbcə’də bir şeyin hər bölümünə tərəf (طَرَف) deyilə bildiyindən, Gündüzün iki tərəfi .. (طَرَفَيِ النَّهَارِ) ayətindəki ikinci tərəf, günorta namazının bir başa arxasından da başlayabilir. Günəşin düluku yə’ni qərbə meyl etməsi axşam namazına qədər sürdüyü üçün bu iki namaz, ikinci vaxtında da qılınabilir. Bu səbəblə peyğambərimiz , günorta ilə ilkindini birləşdirərək bə’zən günorta vaxtında bə’zən də ikinci vaxtında qılmışdır. Abdullah ibn Abbas (ra) demiş ki; “Allah’ın elçisi (sav) Mədinə’də bir qorxu və yağış yox ikən günorta ilə ilkindini .. birləşdirdi.”²⁶

Ancaq ilkindinin özünə xas bir vaxtı vardır; Peyğambərimiz bu namazı çox zaman o vaxtda qılmışdır. Bununla əlaqəli olaraq Peyğambərimiz belə buyurmuşdur; “Cəbrayıl Kə’bənin yanında mənə iki dəfə imamlıq etdi. Əvvəlcə günorta namazını, kölgələr bir ayaqqabı bağı qədər olanda (qısa) ikən qıldırıdı... “Cəbrayıl mənə döndü və dedi ki, .. Ya Muhamməd, bu səndən əvvəlki peyğambərlərin ibadət vaxtıdır. İbadət vaxtı bu iki vaxtın arasındır.”²⁷

Günəş təpə nöqtəsində ikən meydana gələn kölgəyə (fəy-i zəval) deyilir. Onu çıxandan sonra hər şeyin kölgəsi öz boyu qədər olunca ilkindi vaxtı girər. Müşahidələrimizə görə bu günəşin təpə nöqtəsinə gəlməsindən batmasına qədər keçən zamanın ortasına rastlamaqdadır. Yə’ni günəş qərb nöqtəsinə 45⁰lik bucaq açdığı zaman ilkindi vaxtı girməkdədir.

Digər hədislərdə ilkindinin başladığı vaxt tam olaraq tə’yin edilməmişdir. Abdullah b. Amr b. As, Allah’ın elçisinin (sav) belə dediyini rəvayət etmişdir. “Günortanın vaxtı ilkindiyə qədərdir. İlkindinin vaxtı, günəş saralana qədərdir.”²⁸

²⁴ İmam Şafii (öl. 204 h.), el-Umm, Beyrut, 1990/1410, c. I, s. 86; El-Karafi, Ahmed b. İdris b. Abdurrahman, (öl. 684 h.), ez-Zehîra, tahkik; Muhammed Haccî, c. II, s. 9

²⁵ Muhammed b. İsmail el-Buxârî (öl. 256 h.), et-Tarîh’ul-kebîr, tahkîk, Mustafa Abdulkâdir Ahmed, Beyrut 1422 h. 2001 mx Hadis No; 1948; ed-Diyâ el-Makdîsî (öl. 643 h.), tahkîk, Abdumelik Duheys, Suudi Arabistan, tarixsiz, Hadis no; 1450. Ebû Ya’lâ el-Mavsilî (öl. 307 h.) Tahkîk, Hüseyn Selim Esed, Müsned, Dimaşk – Beyrut 1412/1992, hadis no; 4004.

²⁶ Müslim, salât’ul-ımsafirîn ve kasriha, el-cem’u beyn’es-salâteyni fî’l-hadar 54- (705)
«جَمَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ، وَالْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ بِالْمَدِينَةِ، فِي غَيْرِ خَوْفٍ، وَلَا مَطَرٍ»

²⁷ Sünen ebu Davud salât 393, Tirmizî, Mevâkîr, 1

²⁸ Müslim, el-Mesacid ve mevâdi’is-salah, 171 – (612)

Əbu Musa Allah'ın elçisi'ndən (sav) bunu rivayət etmişdir: Bir adam ona gələrək namaz vaxtlarını soruşdu; cavab vermədi.. günəş qərbə meyl etdiyi sırada (zəval) Bilalə əmr etdi, qamət gətirdi. Vaxtı yaxşı bilən biri ona “Gün ortası” deyərdi... Sonra günəş yüksəkdə ikən əmr etdi, Bilal qamət gətirdi.... Ertəsi gün günortanı dünən ilkindiyi qıldığımız vaxta yaxın qıldırıldı. Sonra ilkindini gecikdirdi. Bir insanın , günəş qızıllaşdı deyəcəyi vaxtda namazdan çıxdı... Adamı çağırdı və “namaz vaxtı bu ikisi arasındadır.” Dedi.²⁹

A.Axşam və Yatsı Namazları

Gecə günəşin batmasından doğmasına qədər keçən zamandır. Günəşin heç doğmadığı yerlərdə gecə, şərq üfgünün qaralmasıyla başlayır. Sübhün qərb üfgünün aydınlanması ilə bitir. Allah'ın elçisi (sav) belə demişdir; “Gecə üzünü göstərir, gündüz arxasını döner, günəş də batmış olursa orucly adam iftar edir.”³⁰ Bunun tam tərsi olarsa, şərqdəki aydınlıq qərbə qədər uzanırsa gündüzün başladığına hökm edilir.

Gecə qılınacaq namazlarla əlaqəli Allah Təalə belə buyurur:

وَزُلْفَا مِنَ اللَّيْلِ ... وَأَقِمِ الصَّلَاةَ

“... və gecənin züləfinde namazı tam qıl.” (Hud, 11/114) Züləf (زلف), yaxınlıq mənasında olan zülfa (زلفة)'nin cəmidir. “وَزُلْفَا مِنَ اللَّيْلِ” gecənin zülfələri “yə'ni gündüzə yaxın vaxtları olur. Yaxınlığı gündüzün aydınlığı ilə gecənin qaranlığının qarışıq olmasıyla başa düşülür. Ona alaqqaranlıq və ya dan deyilir. Ərəbcədə cəm, ən az üçü göstədiyi üçün alaqqaranlıqlar üçdən az ola bilməz. Günəşin batması ilə başlayan birinci alaqqaranlıq birinci şəfəqin batmasıyla bitir və ikincisi başlayır. İkinci alaqqaranlıq da havanın yaxşıca qaralmasına qədər davam edir. Sonra yatma və istirahət vaxtı olan gecəyə girilir. Gecənin sonuna doğru axşamın kinə bənzər bir alaqqaranlıq daha meydana gəlir. Bunun ilk bölümü, səhər vaxtı deyə bilinir. Sübh namazı vaxtıyla qarışdırıldığı üçün ona fəcr-i kazib də deyilir. Gecənin son alaqqaranlığı, fəcri sadığın başlaması ilə günəşin doğması arasındadır. Fəcri kazibin alaqqaranlığı gecə yarısına qatıldığı üçün sayı üçə düşər. Birinci axşam namazının, ikinci yatsının, üçüncüsü də sübh namazının vaxtı olur. Gecənin ortası, təhəccüd vaxtıdır. Fəcri kazibdə üfüq aydınlığı, gecə vaxtındakı kimidir. Fəcri sadıqdan günəş doğana qədər olan da axşam namazının alaqqaranlığı kimidir. Fəcr-i sadıqdən günəş doğana qədər olan da axşam namazının alaqqaranlığı ilə eynidir.³¹

حَدَّثَنَا أَبُو عَسَاةَ الْيَسْمَعِيُّ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، قَالَا: حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «إِذَا صَلَّيْتُمُ الْفَجْرَ فَإِنَّهُ وَقْتُ إِلَى أَنْ يَطْلُعَ قَرْنُ الشَّمْسِ الْأَوَّلُ، ثُمَّ إِذَا صَلَّيْتُمُ الظُّهْرَ فَإِنَّهُ وَقْتُ إِلَى أَنْ يَخْضُرَ الْعَصْرُ، فَإِذَا صَلَّيْتُمُ الْعَصْرَ فَإِنَّهُ وَقْتُ إِلَى أَنْ تَصْغُرَ الشَّمْسُ، فَإِذَا صَلَّيْتُمُ الْمَغْرِبَ فَإِنَّهُ وَقْتُ إِلَى أَنْ يَنْسِفَ الشَّقَقُ، فَإِذَا صَلَّيْتُمُ الْعِشَاءَ فَإِنَّهُ وَقْتُ إِلَى يَنْصِفَ اللَّيْلُ»

²⁹ Müslim, Mesâcid 178, (614); Ebü Dâvud, Salât 2, (395); Nesâî, Muvâkîr 15, (1, 260, 261). Metin Müslim'e aittir.

ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ بِالظُّهْرِ حِينَ زَالَتْ الشَّمْسُ وَالْقَائِلُ يَقُولُ قَدْ انْتَصَفَ النَّهَارُ وَهُوَ كَأَنَّهُ أَعْلَمُ... حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي مُوسَى عَنْ أَبِيهِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ أَتَاهُ سَائِلٌ يَسْأَلُهُ عَنْ مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ فَلَمْ يَزِدْ عَلَيْهِ فَدَعَا السَّائِلَ فَقَالَ الْوَقْتُ بَيْنَ هَذَيْنِ ... ثُمَّ أَخَّرَ الظُّهْرَ حَتَّى كَانَ قَرِيبًا مِنْ وَقْتِ الْعَصْرِ بِالْأَمْسِ ثُمَّ أَخَّرَ الْعَصْرَ حَتَّى انْتَصَفَتْ مِنْهَا وَالْقَائِلُ يَقُولُ قَدْ اخْتَرَبَ الشَّمْسُ... مِنْهُمْ ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ بِالْعَصْرِ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ

³⁰ Müslim, Siyam 51-(1100)

³¹ Tahavi movzuyla əlaqəli belə izahat verir:

„Fəcrdən əvvəl qızıllıq meydana gəlir, dalından fəcrin bəyazlığı gəlir. Qızıllıq və bəyazlıq tək bir namazın, sübh namazının vaxtı olur. Bu işıqlar itincə namazın vaxtı da çıxar. Bu səbəblə axşamüstü günəşin batdığı yerdəki eyni işıqlar yə'ni qızıllıq və bəyazlıq da tək bir namazın vaxtıdır. Bunlar çıxınca o namazın vaxtı da çıxar. Əbu Hureyrnin rivayətinə görə Allahın elçisi (s.a.v.) belə demişdir: Hər namazın ilk və son vaxtı vardır. Yatsının başı üfqün itdiyi vaxt, sonu da gecənin ortasıdır.

Birinci Şəfəqın sonu (Süleymaniyyə İst.)

Fəcr-i sadığın başı (Süleymaniyyə İst.)

Bu arada şərq üfqündə, gecənin qaranlığı ilə günəşdən gələn qızıl və bəyaz işıqlar qarışıq halda olur. Qızıl işıqlar birləşərək eninə uzanan bir qızıl qurşaq meydana gətirir; üstdəki ağ işıq qurşağı altıdakı qara işıq qurşağından qızılı qurşaq ilə ayrılınca fəcr-i kazib bitir.

Günəş üfgün 6° altına endiyi zaman ən parlaq ulduzlar görülməyə başlayır. Buna siravi dan deyilir. Rafi b. Hadic dedi ki; Allah'ın elçisi (sav) lə axşam namazını qılıb da bizim (məsciddən) ayrılırsa oxunun düşdüyü yeri dəqiq görəbilirdi.³²

Gecənin qaranlığına qarışan işıqlarla, üfqda fəcr-i sadıqdakı kimi qara, qızıl və ağ işıq qurşaqları meydana gəlincə axşam namazının sonuna çatmış olur. Qızıllıq dağılmaya başladı mı yatsı vaxtı girir. Bu sırada günəş üfgün 9° altına enmiş, qaranlıq artmış, ulduzlar topalaşmağa başlamış olur. Nəbi (s.a.v.) belə demişdir: “Ümmətim, ulduzlar topalaşmadan axşam namazını qılarsa fitrat üzərə olmağa davam edərlər.”³³

Yatsının Başı

Fəcr-i Kâzibin sonu

Abdullah b. Ömər'ə Şəfəq soruşulduqda “bəyazlığın getməsidir.” demiş, gasaq soruşulduqda da, “Qırmızılığın getməsi” olduğunu demişdir. Bu, doğru bir təsbitdir. Yatsının başlanğıcı üçün Əbu Hənifənin şərt qoşduğu bəyaz şəfəqın itməsi bu olmalıdır. Çünki, bəyaz şəfəqın itməsiylə bərabər qızıllıq üfqə dağılır və havanın yaxşıca qaralmasına qədər gözdən itməz. Bunu ancaq üfqü yaxşı müşahidə edənlər deyə bilərlər.

Təbərinin dediyi də mühümdür. Ona görə şəfəq mövzusunda təfsircilər ixtilaf etmişlər, Kimi onun qızıllıq olduğunu, kimi zidd mə'nalı olduğunu, qızıllığa da bəyazlığa da şəfəq deyildiyini demişlər. Əbu Hurəyrə və Ömər b. Abdüləzizə görə şəfəq bəyazlıqdır.

32.Buhari Müslim

وعن رافع بن خديج رضي الله عنه قال: كُنَّا نُصَلِّي الْمَغْرِبَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيُنْصَرِفُ أَحَدُنَا وَإِنَّهُ لَيُبْصِرُ مَوَاقِعَ نَبْلِهِ مُتَقِقًا عَلَيْهِ.

33. Ahmed b. Hanbel (öl. 241 h.), Müsned, tahkik Şuayb el-Arnaut, Adil Mürşid və digərləri, Müesseset'ur-risale, 2001 m. 1421 h. C. XXXVIII, s. 503.

Burada bəhs edilən bəyazlıq, yuxarıdakı şəkillərdə qırmızı qurşağın üstündə yer alan bəyaz qurşaqdır. Nəbi aləyhissələmin “Axşam namazı vaxtı, şəfəq itənə qədərdir.”³⁴ sözü, onun sübh namazı ilə əlaqəli sözüylə birləşdiriləndə yuxarıdakı məlumatların doğru olduğu başa düşülür. Çünki qızıl işıq qurşağı dağılanda bəyaz işıq qurşağı itir.

Üfük tamamilə qaralır və ən kiçik ulduzlar belə görünməyə başlayarsa yatsı vaxtı bitir. Bu arada günəş ufgun 18⁰ altındadır. Birinci şəfəq axşam namazının, ikincisi də yatsının vaxtıdır. Bu mövzuda məzhəb böyüklərinin ittifaqı vardır. Hənəfilərdən Sərahsi belə deyir; “Hər gün üç doğuş və üç batış olur. Doğmalarda ortadaki doğma yə’ni ikinci fəcr, Batmalarda da ortadaki batma yə’ni qızıllığın batması əsas alınır.

Qızıllıq batanda yatsı vaxtı girir.”³⁵

Şafilərdən əl-Məvsudi ilə Malikilərdən Ahməd b. Ganim b. Səlim’də belə deyirlər. Üç doğuş; iki fəcrin və günəşin doğuşu; üç batış isə günəşin və iki şəfəqin batışıdır. Sübh namazı ortadaki doğumdan yə’ni fəcri sadiqin doğmasından asılı olduğu üçün yatsı namazı da ortadaki batmayla yə’ni qızıllığın batmasıyla vacib olmalıdır.

Axşam namazı vaxtının sonunda meydana gələn qızıl qurşağın dağılması batması sayılmışdır. Necəki, bəyaz və qızıl işıq qurşaqlarının ortaya çıxması fəcr-i kazibin bitib fəcr-i sadiqin doğması sayılmışdır. Əgər bu vəziyyət diqqətə alınmazsa bu üləmanın sözləri düzgün başa düşülməz.

Fəcr-i kaziblə gecə yarısı bitmiş sayılmadığı üçün gecənin gündüzə yaxın vaxtları üçə çatır. Elə isə “.. gecənin züləfində namazı tam qıl.” (Hud, 11/114) əmri, axşam, yatsı və sübh namazının fərz olduğunu göstərir.

Bu ayət, yatsı namazının son vaxtını bildirməkdədir.

إِلَى عَسَاقِ اللَّيْلِ... الصَّلَاةَ أَقِمْ

“Namazı ... gecənin qurşağına qədər ... tam qıl.” (İsra 17/78)

Qaşq, qaranlığın yoğunlaşmasıdır.³⁶ O da ikinci şəfəqin sonunda olur. Həm yuxarıdakı ayət həm də bu ayət, yatsı vaxtının qərb üfqünün qaralması ilə birlikdə çıxdığını göstərir.

Qaşqın həqiqi mənası sərinlikdir. Quran’da eyni kökdən Qasıq və ... qassaq kəlimələri vardır. Zəccac, ... qasıqın soyuq mənasında olduğunu, gündüzə görə daha soyuq olduğu üçün gecəyə gəsiq deyidiyi ifadə edilmişdir. Eyni kökdən ... Əl-ğassaq, mübalağa yə’ni şişirtmə ifadə etdiyindən ona şiddətli soyuq (....Əz-zəmhərir) deyilmişdir. Bu ayətlər, Qur’anın bu mənanı təsdiqlədiyini göstərir.

وَأَخْرُ مِنْ شَكْلِهِ أَرْوَاجٌ، فَلْيَدُوقُوهُ حَمِيمٌ وَعَسَاقٌ هَذَا . جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا فَيَنْسِفُ الْمِهَادَ لِلطَّاعِينَ لَشَرِّ مَا بَ هَذَا وَإِنْ

“Deməli belə; ağzınlar üçün pis bir gələcək vardır. Cəhənnəm.. Onlar onun qarşısında bişəcəklər. O nə pis mənzildir . Demək belə, dadsınlar onu; çox isti və qassaq (çox soyuq) olanı, Eyni şəkildə necə qatlanmış başqa əzabı..” (Sad 38/55-58)

“.. necə qatlanmış başqa əzabı “sözü; hamim : حَمِيمٌ ilə qassaq عَسَاقٍ’ın ikiqat əzab olduğunu; aralarında yaxınlıq əlaqəsi olduğunu göstərir. Hamim çox isti deməkdir; insanı yaxar. Çox soyuq da yaxdığı üçün qassaqda çox soyuq mənası vermək lazımdır. İbn Abbas’ın, عَسَاقٍ üçün; “çox soyuqdur, soyuğu ilə yaxar” dediyi bildirilmişdir. Bir ayət də belədir:

³⁴ Muslim, Mesâcid 173 – (612)

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: “...وَوَقْتُ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ مَا لَمْ يَغِبِ الشَّفَقُ،” رواه مسلم.

³⁵ Şemsüddin Muhammed b. Ahmed es-Serahsi, (öl. 483 h.), el-Mebsût, Beyrut, 1414/1993, c. I, s. 145.

أَنَّ الطَّلَاعَ ثَلَاثَةٌ وَالْغَوَارِبُ ثَلَاثَةٌ ثُمَّ الْمُعْتَبَرُ لِدُخُولِ الْوَقْتِ الْوَسْطِ مِنْ الطَّلَاعِ وَهُوَ الْفَجْرُ الثَّانِي فَكَذَلِكَ فِي الْغَوَارِبِ الْمُعْتَبَرُ لِدُخُولِ الْوَقْتِ الْوَسْطِ وَهُوَ الْحُمْرَةُ فَيُذْخِلُهَا بِذَلِكَ وَقْتُ الْعِشَاءِ

³⁶ Zemahşerî, a.g.e, c. VII, s. 339.

لَا يَدُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا . إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا .

(Cəhənnəmdə) nə sərinlik, nə bir içmək dadacaqlar. Dadacaqları şey, sadəcə çox qaynar və çox soyuq olandır (Nəbə 78/24-25)

Bütün buralarda sərinliyə və soyuğa diqqət çəkildiyindən bəyaz gecələrdə ğasaq'ul-ləyl (غَسَقُ اللَّيْلِ) yatsının sonu yə'ni gecə sərinliyinin artdığı vaxtdır. Bunlar, bəyaz gecələrdə fizikçilərin kəşfini gözləyən şeylərdir. Abdullah b.Ömər'in şafaqa "bəyazlığın getməsi" qasaq'a qızılığın getməsi"* deməsi mühümdür. Çünkü qasaqdan sonra üfəqdə hər hansı bir aydınlıq qalmaz. İmam Şafii ilə Malikilərdə eyni şeyi demişlər.³⁷

Allahın elçisi belə demişdir:

"Cəbrayıl Kə'bənin yanında mənə iki dəfə imamlıq etdi. Birincisində günəşin batdığı və orucunun iftar etdiyi saatda axşam namazını qıldırdı. Şəfəqın itdiyi saatda da yatsını qıldırdı... Cəbrayıl ikinci dəfə imamlıq etdiyi vaxt axşam namazını ilk gündü vaxtda qıldırdı. Sonra yatsı namazını gecənin üçdə biri keçməkdə olduğu sırada qıldırdı. (حِينَ ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ)...³⁸" Zamanımızda şərtlərinə rəayət edilmədiyi üçün yatsı vaxtının bitişə olan qasaq-ul'ləyldə yatsı əzanı oxunur. Fəcr-i kazibin başında da sübh namazı əzanı oxunur.

Diyanətə görə yatsı vaxtı

Diyanətə görə imsaq vaxtı

Yuxarıdakı şəkillər, yatsı və ya imsaq vaxtını deyil qasaq vaxtını göstərməkdədir.

Yatsı namazının, gecəni ilk üçdə birlik bölümündə qılındığını bildirən hadisələr belədir:

Allahın elçisi (sav) bir gecə yatsını gecikdirdi. Ömər; .. Namaz ey Allah'ın elçisi, uşaqlar və qadınlar yatdılar" deyincə çıxdı və "Burada sizdən başqa bu namazı gözləyən yoxdur" dedi. Aişə'yə görə o gün Mədinə'nin xaricində namaz qılınmazdı. Yatsını şəfəqın itməsindən gecənin ilk üçdə birinin (sonuna) qədər qıldılar.³⁹

Abdullah b Ömər dedi ki, bir gecə oturdum, yatsı namazı üçün Allah'ın elçisi (sav).ni gözlədik. Gecənin üçdə biri keçmək üzərə ikən və ya daha sonra çıxıb gəldi. İşim varmıydı, yoxmuydu bilmirəm. Dedi ki,,Bu namazımı gözlüyürsüz? Ümmətimə ağır gəlməsə onlara bu saatda qıldırırdım." Sonra müəzzinə əmr etdi, qamət gətirdi.⁴⁰

Bir adam Allah'ın elçisinə namaz vaxtlarını soruşdu; bir cavab vermədi.. günəş batınca əmr etdi, müəzzin axşam üçün qamət gətirdi. Ertəsi gün ... axşam namazını o qədər gecikdirdi

³⁷ İmam Şafii (öl. 204 h.), el-Umm, Beyrut, 1990/1410, c. I, s. 86; El-Karafi, Ahmed b. İdris b. Abdurrahman, (öl. 684 h.), ez-Zehîra, tahkik; Muhammed Haccî, c. II, s. 9.

³⁸ Sünen ebu Davud salât 393, Tirmizî, Mevâkîf, 1

³⁹ Buhari, mevaqit'us- salah 24.

وَلَا يُصَلِّي يَوْمَئِذٍ إِلَّا بِالْمَدِينَةِ، وَكَانُوا يُصَلُّونَ فِيمَا بَيْنَ أَنْ يَغِيبَ الشَّمْسُ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ الْأَوَّلِ

⁴⁰ Ebu Davud, salât 7, hadis no 420

ki, hardasa şəfəq itdiyi vaxtda qıldı, sonra yatsıyı gecənin ilk üçdə biri (bitənə) qədər geciktirdi. Sübh açılınca sual verən adamı çağıraraq, Namaz vaxtları, bu iki vaxt arasındır” dedi.⁴¹

Əbu Said əl-Xudri (r.a.) demişdi ki; bir gün yatsı namazını peyğəmbər (sav) ilə birlikdə qıldıq. Fəqət o gecənin yarısına yaxın bir zaman keçincəyə qədər çıxmadı. Çıxdıqdan sonra, yerlərinizdən ayrılmayın” dedi. Biz də yerlərimizdə qaldıq. Daha sonra belə dedi: “İnsanlar namazlarını qıldılar və yataqlarına girdilər. Siz isə namazı gözlədiyiniz müddətcə namazdaymışsınız kimi səvab aldınız. Əgər zəiflərin zəifliyi və xəstələrin xəstəliyi olmasaydı, bu namazı gecə yarısına qədər gecikdirərdim.”⁴²

Ənəs b. Malikdən (r.a) gələn rəvayət belədir.: Allah’ın elçisi (sav) yatsı namazın gecə yarısına qədər gecikdirdi sonra namazı qıldı və dedi ki, insanlar namazlarını qılıb yatdılar. Sizə gəlincə namazı gözlədinizdən namazdaymışsınız kimisiz.

Allah’ın elçisi (sav) bir gecə atama deyilən namazı qaranlıq basıncaya qədər gecikdirdi.

Ömər; “Qadınlar və uşaqlar yuxladı” deyə səsləndi. Allahın elçisi (sav) çıxdı, məsciddə olanların yanına gəlincə dedi ki; bu namazı burada sizdən başqa heç kim gözləmədi.⁴³

Bu hədislərdə keçən “gecə yarısı” qərb üfgününun tamamilə qaralması ilə başlayan vaxtdır. Yatsının ilk vaxtı Qur’an’da yoxdur.” Gecənin (gündüzə) yaxın vaxtlarında namazı tam qıl.” (Hud 11/114) ayətinə görə günəşin batmasından sonra qılınan axşam namazı gündüzə ən yaxın olanıdır. Gündüzə yaxın ikinci vaxt onun birbaşa arxasından başlaya bilər. Bu səbəblə Allah’ın elçisi (sav) bir qorxu yox ikən səfəri də deyilkən... axşamla yatsıyı birləşdirərək qılmışdır. Ama əksəriyyətlə axşam namazını birinci şəfəqdə, yatsını da ikinci şəfəqdə qılmışdır.

Dörd məzhəbin böyük alimlərinə görə yatsı vaxtı, havanın qaralmasına qədər sürər.

Hənəfilərdən əs-Sərahsi deyir ki: İmam Muəmməd əl-Kitab’da yatsı vaxtının gecə yarısına (qərb üfgününun yaxşı qaralmasına) qədər olduğunu demişdir.

İmam Şafii demiş ki; “Yatsını son vaxtı gecənin ilk üçdə biri keçənə qədərdir. Gecənin bu bölümü keçincə namazın vaxtı da keçər. Peyğəmbər (sav)’dan gələn rivayətlərin hamısı, bundan sonra vaxtın çıxdığı xaricində bir şey göstərməz.

Oğlu Əbu’l-Fadl’ın bildirdiyinə görə Əhməd b. Hanbəl belə demişdir: Şəfəq itincə yatsı başlayır. Son vaxtı kiminə görə gecənin üçdə biri kiminə görə də gecə yarısıdır.

“Gecə yarısı” ilə “gecənin ilk üçdə biri” sözləri eyni mə’naya gəlir. İbnül-Qasım demiş ki; Malikə “Namazı gecənin üçdə birinə qədər gecikdirirlər” dedik, bunu şiddətlə qınadı və sanki belə dedi.: “İnsanların qıldığı kimi qılmalıdırlar.” İnsanların elədiklərini xor görən kimiydi. Onlar yatsı namazını qırmızı şəfəqin itməsindən biraz sonra qılmalıdırlar. Sonra belə dedi. “Allahın elçisi (sav) Əbu Bəkr və Ömər bu qədər gecikdirməmişdi.”⁴⁴

Daha sonra gələn Şafii və Hanbəli alimləri; mövzu ilə əlaqəli olmayan bu hədisə dayanaraq yatsının sübh namazı vaxtına qədər qılın biləcəyinə fətvə vermişlər.

Əbu Katadənə bildirdiyinə görə Allah’ın elçisi (sav) gecə sabaha qədər minəyinin üstündə yol almış, səhər vaxtında enərək yatmış, bərabərindəkilər də yatmış, belinə günəş vurunca uyanmış, biraz yol aldıqdan sonra namaz qılmışdılar. Günorta namazını qılıb yola çıxanda ahab; namaz mövzusunda elədikləri xatanın, güsurun ne olabiləcəyini fısıldaşarkən

⁴¹ Buhari, mevaqit’us- salah 24.

وَلَا يُصَلِّيْ يَوْمَئِذٍ إِلَّا بِالْمَدِينَةِ، وَكَانُوا يُصَلُّونَ فِيمَا بَيْنَ أَنْ يَغِيبَ الشَّمْسُ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ الْأَوَّلِ

⁴² Buhârî, Mevâqîât 25.

⁴³ Müslim, Mesâcid 218 - (638).

⁴⁴ Malik b. Enes (öl.179 h.), el-Müdevvene, Dar’ul-kutub’il-ilmiiyye, 1415 h./1994m. C. I, s. 156

onlara”Mən sizə nümunə deyiləmmi? Yuxuda ikən qusur xata olmaz. Qüsür, o namazı digər namazın vaxtı girənə qədər gecikdirməkdir. Kim elə bir vəziyyətlə qarşılaşarsa oyanınca namazını qılsın. Ertəsi gün də tam vaxtında qılsın” demiş

Hadisin dəlil alınan qismi burasıdır: “Qüsür, o namazı digər namazın vaxtı gələnə qədər gecikdirməkdir.”⁴⁵

Bu hədis, yatıb qaldıqları üçün qıla bilmədikləri sübh namazının günortadan əvvəl gılınması lazım olduğunu göstərir. Buna dayanaraq yatsı namazının vaxtı sübh namazına qədər uzadıla bilməz. Əgər bu alimlərin sözləri doğruysa, əvvəla sübh namazının günortaya qədər qılınmasına fətva vermələri lazımdır. Heç biri bunu deməmişdir.

Hənəfilər, heç bir hadis kitabında tapılmayan bir hədisə dayanaraq yatsının vaxtını sübhə qədər uzatmışlar; “Yatsının sonu, fəcr-i sadiqin doğduğu vaxtdır.”⁴⁶

Hənəfilərdən Mahmud b Əhməd əl-Ayni (öl 855h) bu mövzuda belə deyir: “Bu ifadələrlə bizə çatan bir hadis yoxdur. Kitablari şərh edənlərin bu hədisə dayanmaları və hədisi Əbu Hurəyrə'yə aid etmələri haqiqətən çox çaşdırıcıdır. Belə bir şey yoxdur.

Sübh Namazı

Sübh namazı vaxtını izah edən çox sayda ayət , hədis və Allah'ın elçisinin tətbiqatını bildiren xəbərlər vardır. Əlaqəli ayətlərdən biri belədir:

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنِ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا

“Namazı günəşin zəvalından havanın yaxşıca qaralmasına qədər, bir də fəcrin Qur'anında qıl . Fəcrin qur'anı gözənən görülür.” (İsra 17/78)

Ayətin mövzuyla əlaqəli qismi qur'an'el-fəcr: “قُرْآنِ الْفَجْرِ” Fəcrin qur'anı” ifadəsidir. قرآن (Qur'an) toplama və biraraya gətirmə mənasına gəlir. İsim olaraq toplanan və bir araya gətirilən şeyə deyilir.⁴⁷ Allah'ın son kitabına Qur'an deyilməsi ayətlərini bir araya gətirməsindən ötürüldür.

Bu kəlimə bir çox ayətdə kumələşdirmə və ya küms mənasında işlədilir.⁴⁸ Fəcr (الفجر) masdar olaraq; yarma, axıtma və fısqırtma mə'nalarına gəlir. İsim olaraq; sübhün erkən saatlarında günəşdən şərq üfqünə çatan qızılıqdır. Gecənin sonuna doğru üfqün üst tərəfində görülməyə başlayan qızılı və bəyaz işıqlar zəif bir işıq qübbəsi meydana gətirərək yavaşca üfqə enər. Gedərək rənglər ayrılmağa və üfqü açılmağa başlayır. Sonra fəcrin, yə'ni üfqə

⁴⁵ ⁴⁵ Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Heytemî, Tuhfet'ul-muhtac bi şerh'il-minhâc, Mısır 1983 m. 1357 h. C. I, s. 424; Hanbelî mezhebindən Şemsuddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî (ö. 772 h.) Dar'ul-ubeykân, 1993 m./1413 h. Şerh'uz-Zerkeşî alâ muhtasar'il- Harakî, c. I, s. 479.

⁴⁶ Serahsî, el-Mebcut, c. I, s. 145

وَأَجْرُ وَقْتُ الْعِشَاءِ جِئَ يُطْلَعُ الْفَجْرُ

⁴⁷ ..Bir şeyi topladım və birini digərinə əlav etdim,deməkdir.Sürələri bir araya toplaması səbəbiylə Allahın son kitabına Qur'an deyilir.

⁴⁸ Ərəb dilşünası Əbu Cafər en-Nehhas(ö.338 h.)İ'rabul-Qur'an adlı əsərində (Beyrut 1421 c.II.s.281)..Qur'an'el-fəcr'in mənsub oxunması ilə əlaqəli görüşlərini belə bildirməkədadır: Ahfəş Said(Ebul Hasen Said el Mes'ade el-Mucaşii el-Belhi el-Ahfəş el-Evsat(ö.215/830)ayədəki...in mensub olması...=fecirdki qur'anı seç...sübh qur'anına əhəmiyyət ver,mə'nasından ötürü;bu İshaq da...fəcr qur'anını ayaqda tut,mənasından ötürü olduğunu demişdir.Çata bildiyimiz təfsir və mallar,bu mə'naların xaricinə çıxmamışlar.Bizə görə ayət bu şəkildə mə'na vermək doğru deyildir.Çünki namaz,müəyyən vaxtlarda yerinə gətirilməsi lazım olan bir ibadətdir (Bax Nisa 4/103)..=namazı qıl əmrindən sonra o vaxtlar,iki bölümdə ələ alınmaqdadır.Birinci bölümünü,,günəşin zavalından havanın yaxşıca qaralmasına qədər,,izah ayəti izah edilməkdədir.Bu bölümde günorta,ilkindi,axşam və yatsı namazları qılınır.İkinci bölümü də qur'anei- fəcr=..dir.Fi qur'anil-fcr=təqdirində zaman zərfidir.Fi.ortadan qaldırılınca məcrur olan qur'an..kəlimsi mensub olur.Ayət yuxarıdakı mə'nanı verənlər,məşhud()kəlimsinə də mələklərin şahid olduğu şey mə'nası vermiş və ayətin bu bölümünün namaz vaxtı ilə əlaqəsini kəsmişlər.Bu mə'na nə ərəb dili yönündən nə də ayətdəki mə'na bütünlüyü yönündən uyğun sayılmaz

gələn qızılı işıqların, üfük boyunca toplanaraq bir qızıl işıq qurşağı meydana gətirdiyi görülür. Onun üstündə də bəyaz işıq qurşağı meydana gəlir. Bu sırada yer üzü qaranlıq olduğu üçün torpaq parçası üfük boyunca uzanan qara bir qurşaq kimi görünür. Bu qurşaqlar şübhəyə yer qalmayacaq şəkildə dəqiqləşincə fəcrin qur'anının məşhud" olur. Sübh namazı vaxtının şərq üfqündə qızıl işıq qurşağının topalaşmasıyla başlaması çox mühümdür. Çünki o ana qədər olan aydınlıq səhər vaxtı aydınlığıdır. Onunla sübh namazı və oruca başlama vaxtı girməz. O aydınlıq insanları aldattığı üçün ona fəcr-i kazib deyilir.

Bu ayət, fəcr-i sadıqı bir başqa yöndə izah etməkdədir:

وَالصُّبْحُ إِذَا أَسْفَرَ

“Ortaya çıxdığı zaman qızılığa and olsun.” (əl-Muddasir 74/34)

Ərəbcədə əsfərə's-sübhü أَسْفَرَ الصُّبْحُ sözü şərq ufqünün açıldığı və şübhəyə yer olmayacaq şəkildə aydınlandığı vaxt üçün deyilir. Allahın hər şeyə and verməsi onun əhəmiyyətini göstərir. Bu vaxtı əhəmiyyətli edən orucun və sübh namazı vaxtının başlangıcı olmasıdır. Ayətdəki الصُّبْحُ =sübh: kökdə qızılılığı ifadə edir. Saçdakı qatı qızılığa الصُّبْحُ =sabah tükələri yaradılışdan qızıl və ağ qarışığı olan aslana asbah =الأَصْبَحُ deyilir. Bütün bunlar, sübhün işarəti olan və eninə yayılan qızılı işıq qurşağını göstərdiyi üçün o vaxta sübh الصُّبْحُ deyilir. Allahın elçisi bu vəziyyəti belə ifadə etmişdir:

ليس الفجر المستطيل في الأفق ولكنه المعترض الأحمر

“Üfüqdə yuxarıya uzana aydınlıq fəcr deyildir. Fəcr eninə yayılan qızılıqdır.”⁴⁹

Fəcr-i kazibin başlangıcından etibarən üfüqdə bəyaz və qızılı işıqlar qaranlıqla qarışıq halda olur və daha sonra qızılı rəngə dönüşür.

Fəcr-i kazibin görüntüləri

Bu ayət, üfüqdəki işıqların, bir qurşaq meydana gətirdiyinin açıqca görülməsinə qədər vaxtın girmədiyini hökmə bağlayır.

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ

“Fəcrdən (qızılıq tərəfindən) qara cizgi ağ cizgidən sizcə tam ayırd edilincəyə qədər yeyin için.” (Bakara 2/187)

⁴⁹ Ahmed b. Hanbel (öl. 241 h.), Müsned, C.IV, s. 23 ve c. 33.

15699 - قَالَ حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَابِرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ النُّعْمَانِ عَنْ قَيْسِ بْنِ طَلْقٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَيْسَ الْفَجْرُ الْمُسْتَطِيلُ فِي الْأَفْقِ وَلَكِنَّهُ الْمَعْرُوضُ الْأَحْمَرُ 16334 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَبِي ثَنَا مُوسَى ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَابِرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ النُّعْمَانِ عَنْ قَيْسِ بْنِ طَلْقٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : لَيْسَ الْفَجْرُ الْمُسْتَطِيلُ فِي الْأَفْقِ وَلَكِنَّهُ الْمَعْرُوضُ الْأَحْمَرُ

Fəcr-i Sadiq

Fəcri sadiqdə rənglər ayrılır, qatı qaranlıq yer üzünə çəkilir. Üstdə bəyaz işıq qurşağı, ortada qızıl qurşaq yaxşıca seçilir. Allah'ın elçisi bu mövzuda bunları demiştir:

فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَعْترَضَ لَكُمْ الْأَحْمَرُ...

"Size qorə qızıllıq enləməsinə yayılncaya qədər yeyin, için."⁵⁰

... صَلَّى الْفَجْرَ حِينَ بَرَقَ الْفَجْرُ وَحَرَّمَ الطَّعَامَ عَلَى الصَّائِمِ ...

"Cəbrayıl Kə'bənin yanında mənə.. Sübh namazını qızıllığın parıldadığı, oruc tutana yemə – içmənin gadağan olduğu saatda qıldırtdı."⁵¹

Səmurə b. Cündüb'ün bildirdiyinə görə Allah'ın elçisi belə demişdi;

"لَا يَغُرَّنْكُمْ نِدَاءُ بِلَالٍ وَهَذَا الْبَيَاضُ حَتَّى يَنْفَجِرَ الْفَجْرُ، أَوْ يَطْلُعَ الْفَجْرُ".

"Bilalın çağırması bir də bu bəyazlıq sizi aldatmasın; qızıllıq fısqırsın və ya qızıllıq doğsun"⁵²

"Peygambərimizin bu bəyazlıq dediyi; qızıl işıq qurşağının açıqca görülməsinə qədər olan üfuk aydınlığı, yə'ni fəcr-i kazib, yə'ni aldadan qızıllıqdır.

Bütün bu ayət və hədislərə görə hər sübhdə iki fəcr olur. Allah'ın elçisinin bu sözü, iki fəcri ayırd etməyimizi rahatlaşdırmaqdadır.

"كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا يَهْدِئَنَّ السَّاطِعُ الْمُصْبَدُ، فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَعْترَضَ لَكُمْ الْأَحْمَرُ"

"Yeyin, için; yuxarı dırmanaraq yayılan aydınlıq sizi çaşdırmasın, eninə yayılan qızıllığı görənə qədər yeyin, için."⁵³

Hədisdəki əs-Satı' السَّاطِعُ şimşək, toz, aydınlıq və iy kimi yayılan və yüksələn şey ; əl mus'id المصعد dırmanan şey mənasındadır.⁵⁴ Demək ki, birinci fəcr, yuxarıya tırmanaraq yayılan aydınlıq ; ikinci fəcr isə qaranlıqla aydınlığı enləməsinə bölən qızıl işıq topasıdır. Bu son dərəcə mühümdür Yoxsa insanlar , şərq üfqündə seçilən hər aydınlığı fəcr-i sadiq zənn edə bilərlər. Fəcr-i sadiq üfuk boyunca uzanan qızılı qurşaqdan başqası deyildir. Bu fərqi bu ayət də izah etməkdədir;

فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ

⁵⁰ Ebu Davud Savm, 17, Tirmizi Savm 15, Ahmed b. Hanbel 4/23

⁵¹ Tirmizî, Mevâkîf, 1.

⁵² Ahmed b Hanbel, Müsned (er-Risale baskısı) c. 33,s. 267, Hadis no, 20079.

⁵³ Ebu Davud, vakt'us-sahûr, hadis no 2348; Sünen'ut-Tirmizî, Ma cae fî beyân'il-fecr, hadis no 705

⁵⁴ Ahmed b. Faris b. Zekeriyya el-Kazvîni er-Râzî (öl. 395h.) Mekâyis'ul-luğa; Tahkik, Abdusselam Muhmmmed Harun, معاد mad. Dar'ul-fikr, 1979 m. 1399 h

“Sübhü bölən, gecəni istirahət zamanı, günəş ilə ayı hesaba uyğun edən O’dur. Bunlar güclü və bilikli olanın qoyduğu ölçüdür.”(6/96) əl-isbah=الإصباح sübhə giriş الصَّبْحُ=sübhədə qızıllıq⁵⁵ deməkdir. Falig-ul –isbah=فالق الإصباح

Fəcri kazibin başından e’tibarən üfüqdəki qaranlıqla qarışıq qızılı və bəyaz işıqları bölən qızılı qurşağ deməkdir.

Fəcri Sadıqda qaranlıq ilə bəyaz işıq qurşağı, qızıl işıq qurşağı ilə ikiye bölünür. Bir adam Allahın elçisinə namaz vaxtlarını soruşmuş, o da cavab verməyib pratikdə göstərmək istəmiş və birinci gün sübh namazını ilk vaxtında qıldırırmışdı. Əbu Musa əl-Əş’ari bizə bu mə’lumatı verməkdədir:

فَأَقَامَ الْفَجْرَ حِينَ انْشَقَّ الْفَجْرُ، وَالنَّاسُ لَا يَكَادُ يَعْرِفُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا

O gün Allah’ın elçisi, sübh namazını, fəcr (qızıllıq) yarıldığı sırada qıldırırdı. İnsanlar haradaysa bir-birini tanıya bilməyəcəkdi. (Müslim, Məsacid 178-614)

qənaət gətirin“İnsanlar haradaysa birbirini tanımayacaqdı” sözü yayılan aydınlıqdan ötürü bir-birlərini tanımaya başladıklarını göstərir.

Allahın elçisinin bu sözü mövzunu dəyişik şəkildə ifadə etməkdədir:

... صَلَّى الْفَجْرَ حِينَ بَرَقَ الْفَجْرُ وَحَرَّمَ الطَّعَامَ عَلَى الصَّائِمِ ...

“Cəbrayil .. sübh namazını qızıllığın parıldadığı, oruc tutana yemənin içmənin qadağan olduğu saatda qıldırırdı.”

Aşağıdakı xəbər də bu vəziyyəti dəstəkləməkdədir.

كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي الصُّبْحَ وَأَحَدُنَا يَعْرِفُ جَلِيسَهُ

Əbu’l-Minhal, Əbu Bərə’dən bu sözü nəql etmişdir: Allahın elçisi (sav) sübhü qıldıranda hər birimiz yanında oturanı tanıyardı.”⁵⁶

Demək ki, üfüqdə meydana çıxan aydınlıq bu saatda məscidin içinə qədər çatmaqdadır. Əbu Cəfər ət-Təhavi, səhih sənədlə İbrahim ən-Nəhai’nin bu sözünü nəql edir:

“Muhamməd (sav)’in əshabının tənvir üzərində olan ittifaqları kimi başqa şeydə ittifaq etməmişlər”⁵⁷ Tənvir, görməni saxlayan aydınlığın yayılmasıdır.

Hənəfi məzhəbinə görə fəcr, üfqə yayılan bəyazlıqdır.⁵⁸ Bu sırada üfüq, şübhəyə yer verməyəcək şəkildə açıq olur.

Bu bəyazlıq qızılı qurşağın üstündə olduğu üçün onlar fərqli bir şey demişlər. İmam Malik, bir suala bu cavabı verir: “Çoxdandır belə fikirləşirəm: Fəcrdən əvvəl yüksələn bir bəyazlıq olur

⁵⁵ Mekâyis’ul-luğa صبح mad.

⁵⁶ Buhârî, Mevâkî’t’us-salah 11

⁵⁷ Ebu Cafer et-Tahâvî (öl. 321 h.), Şerhu meânî’l-âsâr (bölmələrə, alt başlıqlara ayıran ve hadislerini numaralayan Yusuf Abdurrahman el-Mar’aslı) 1414 h. 1994 m. 1/184

⁵⁸ Serahsi (öl. 483 h.), el- Mebsût, 1/141.

ama enləməsinə üfüqdə yayılan bəyazlıq ortaya çıxana qədər oruçlunun yeməsinə mane olmaz. Necəki axşam-üstü qırmızı şəfəqin itməsindən sonra gələn bəyazlıqda bir kimsənin yatsı namazını qılmasını əngəlləməz.”⁵⁹

Hənbelilərdən İbn Küdamə belə deyir; Sübh vaxtı, ikinci fəcrin doğuşu ilə başlayır; bu mövzuda icma vardır. Vaxtla əlaqəli xəbərlər bunu dəqiq olaraq göstərir. İkinci fəcr, üfüqdə yayılıb dağılan bəyazlıqdır. Ona fəcri sadiq deyilir. Çünkü sübh mövzusunda sənə doğru və dəqiq mə'lumat verir. Sübh bəyazlığı və qırmızılığı birləşdirir. Yə'ni bəyaz və qırmızı olana asbah ... deyilməsi bundandır.⁶⁰

İmam Şafii deyir ki; ikinci fəcr, enləməsinə ortaya çıxınca sübh namazı qılınabilir. Fəcr, hələ enləməsinə yaxşıca seçilmədən namaz qılan, secildiyinə dəqiq qənaət gətirincə iadə edər (təzədən qılar) ki, alaqaranlıq var ikən namazını bitirmiş olsun.”⁶¹

Əhməd b. Hanbəlın oğlu Əbu'l-Fadl Salih atasına, oruçluya yemə-içmənin haram olduğu fəcr nədir deyə soruşur. Əhməd b. Hanbəl deyir ki; İki fəcr vardır; biri yuxarıya doğru, digəri enləməsinə uzanır. Yeməyi içməyi haram qılan, enləməsinə olan fəcrdir.⁶²

III. QÜTÜB BÖLGƏLƏRİNDƏ NAMAZ VE ORUC

Ekvatorda günəş şüaları, dünyanın oxuna həmişə 90 dərəcəlik bir bucaqla gəldiyi üçün o bölgədə gecə ilə gündüz demək olar ki bərabər olur. Yayda gecə ilə gündüz qütüb nöqtələrində də bərabərdir. Buralarda aydınlığın davamlı olması və gecənin əlamətinin qaldırılmış olması səbəbiylə gecə ilə gündüzdən birini digərindən uzun saymanın dəlili olmaz. Bu bərabərlik, günəşin batmadığı salat qurşağı boyunca davam edər. Qışda salat qurşağından sonra günün uzunluğu, işığın o bölgəyə gəliş ilə dəyişir. Yayda, qütüb bölgəsində böyük bir sahə, həmişə günəş altında qalır.

A-Zülqərneyn Qütüb Bölgəsində.

Qur'anı Kərimdə günəşin batmadığı yerlərdən bəhs edilir. Bu ayətlərdə Zülqərneynin günəşin batmadığı yerləre getdiyi izah edilir:

كَذَلِكَ وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا. حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجْدهَا تَطْلُعُ عَلَىٰ قَوْمٍ لَّمْ نَجْعَلْ لَهُمْ مِنْ دُونِهَا سَبِيلًا. ثُمَّ اتَّبَعَ سَبِيلًا

“Sonra (Zülqərneyn) bir yola girdi və nəticədə günəşin batmadığı yerə çatdı. Baxdı ki, günəş, bir cəmiyyətin üzərində dolaşır ama onunla cəmiyyət arasında bir örtü qoymamışıq. Beləliklə o cəmiyyətin hər şeyindən xəbərdardır.” (Kəhf 18/89-91)

Ayətdə keçən مَطْلِعُ الشَّمْسِ = mədli'uş-şəms günəşin üstdən vurduğu yer deməkdir. Ərəbcə bir əngəl olmaması, onun davamlı dolaşması deməkdir. Belə bir yer “günəşin batmadığı yer”dir.

طَلَعَ عَلَى = dala alə ifadəsi üstdən baxan şey üçün ifadə edilir. Günəş üstdən deyil üfüqdən doğduğu üçün مَطْلِعُ mədli kəliməsinə günəşin doğduğu yer mə'nası verilməz. Bundan başqa müşahidəçi günəşin doğduğu yeri görür ama orada yaşayanları görəbilməz. Zülqərneyn o qədər uzaqdakı bir cəmiyyətlə günəşin arasında bir örtünün olmadığını bilməz.

Təfsir alimləri də kəliməyə günəşin üstdən vurduğu yer mə'nasını vermişlər ama örtü mövzusunun həll edə bilməmişlər. Təbəri təfsirində; örtü ilə əlaqəli bu yorumlar verilmişdir.

“O cəmiyyətin yaşadığı yer ev tikməyə əlverişli deyildi. Günəş doğduğu zaman suya dalarlar, batanda heyvanların otladığı kimi otlayardılar.”

Belə bir şeyin olmadığı açıqdır. Heç kimsə gün boyu suyun içində qala bilməz. Ayrıca heçbir insan, heyvan kimi otlayaraq qarnını doyurmaz.

⁵⁹ Malik b. Enes (öl. 179 h.), el- Mudevvenet'ul-kubrâ, Dar'ul-kutub'il-ilmiiyye, 1994/1415, c. I, s. 265.

⁶⁰ İbn Kudame (öl. 62 h.) el-Muğnî, Kahire 1968/1388, c I, s. 279, 529. Paragraf

⁶¹ Şafii, el-Umm, c. I, s. 93

⁶² Ahmed b. Hanbel, Mesâil'il-İmam Ahmed b. Hanbel (öl. 241h.) (oğlu Eb'il-Fadl Salih'in (203/266 h.) rivayeti) Hindistan, c. III, s. 202 paragraf 1653

“Bunlar hər hansı bina tikməmişlər. Günəşin doğmasından batmasına qədər yerin içindəki çuxurlara və ya dənizə girərdilər. Çünki, olduqları yerdə dağ yoxdu. Bir kərəsində oraya bir ordu gəlmişdi. Xalqı onlara dedi ki; “Siz burada ikən üstünüzə günəş vurmaz.” Biz də günəş vurana qədər gözləyərək... Bu yığın nə? dedilər. “Bu, üstünə günəşin vurduğu ordunu cəsədləridir; hamısı burada öldü dedilər. Onlar da anında oradan qacıb getdilər.”

“siz burada ikən üzərinizə günəş vurmaz” sözü də burasının qütb bölgəsi olduğunu dəstəkləməkdə və günəşin doğmadığı günləri izah etməkdir.

“Bunlar zəncilərdir.

Əlmalılı Muhammed Hamdi Yazır belə deyir; “Binaları yox, hətta paltarları yox. Günəşin altında yanırırlar. Necəki bugün belə Sudan'da, Avstraliyada belə çıpaqlar vardır. Bununla birlikdə adətən bilindi ki kimi mühüm örtülər olduğu təqdirdə çadırlar belə mühüm örtü ola bilməyəcəyindən bu məna çöldə yaşayanların çoxunu qapsayır.”

Bütün bədəvilər və köçəri tayfalar bu vəziyyətdədir. Ayətlə bu vəziyyət qəsd edilmiş ola bilməz. Çünki, o vəziyyətdəki insanlar hər yerdə görülməyə bilər.

Bu yorumların ortaq nöqtəsi (مَطْلَعُ الشَّمْسِ = madl əş-şəms) in günəşin doğduğu yer deyil, üstədən vurduğu yer olmasıdır. Belə bir yerdə günəş ilə o cəmiyyət arasındakı örtü gecənin qaranlığıdır. Qaranlıq yoxsa orası günəşin batmadığı yer olur.

Zülqarnəyn, Allah'ın Salih guldur. Beş vaxt namazı, bütün peyğəmbərlərə əmr etdiyi üçün onun burada bu ibadəti yerinə gətirmədiyi ağla gəlməz.

Qütb dairələrində və onlara yaxın yerlərdə yaşayanlar da bütün ibadətlərdən sorumludurlar. Və digərlərindən fərqli bir haqq və sorumluluqları yoxdur. Əsl mövzu buraların yaxşı bilinməsi və Qur'an'ın bu bölgələrlə əlaqəli hökümlərinə itaət edilməsidir.

A.Qütb Dairələri və Ekvator

Günəş şüalarının günlük mənzili, doğma və batma arasında 180⁰lik bucaq açdığı kimi illik mənzilində qütübdən qütübə 180 dərəcəlik məsafə edər. Günlük mənzildə şüaların şərq və qərb nöqtələrində üfüqlərə olan yüksəkliyi 0 dərəcə, meridian keçisi sırasında da 90 dərəcədir.

Təpə nöqtəsindən keçdiyi fərz edilən meridian, müşahidə yerini ikiye böldüyü kimi ekvator da dünyanı ikiye bölər. Ekvatorun qutublara olan yüksəkliyi, meridianın, şərq və qərb üfqünə olan yüksəkliyi kimi 90 dərəcədir. Günəş şüalarının qutubdakı yüksəkliyi də şərq və qərb üfqündəki kimi 0 dərəcə olur.

Günəş doğmadan əvvəl şərq üfqü aydınlıq, qərb üfqü qaranlıqdır. Günəş batdığı zaman da qərb üfqü qaranlıq olur. Yəni günəş 0 dərəcədə ikən iki üfqüden biri aydınlıqsa digəri qaranlıqdır. Eyni bunun kimi cənub qütb aydınlıqsa şimal qütb qaranlıqdır. Bilavasitə günəş şüalarını 180 dərəcəlik məsafə üzərindəki günlük mənzili ilə eyni bucaq üzərindəki illik mənzili arasında bənzərlik vardır.

Daha əvvəl görüldüyü kimi günəş 0 dərəcədə doğar. Üfqun uzaqlığı 45 dərəcəyə çatınca qatı quşluq, 90 dərəcəyi keçincə günorta, qərb nöqtəsinə 45 dərəcə yaxınlaşanda ilkindiyə 0 dərəcəyə düşdüyü vaxt axşam namazı olur. Yəni günəş şüalarının, 80 dərəcəlik mənzili gündüzü dörd zaman diliminə ayırır.

Günəşin illik mənzili də dünyanı eyni şəkildə dörd zaman diliminə ayırır. Günəşin 0 dərəcə bucaqla gəldiyi qütb nöqtəsindən 45 dərəcəyə qədər birinci, 45 dərəcədən 90 dərəcəyə qədər də ikinci zaman dilimidir. Eyni şey digər yarım kürədə də olduğu üçün zaman dilimləri dördə çıxar. Dörd dənə də ara dilimlər vardır. Bunlar, oğlaq qurşağı, xərcəng qurşağı, şimal və cənub qütb bölgəsini meydana gətirən salat (namaz) qurşaqlarıdır.

Qütüb dairələrinin ortaya çıxarılmasında da eyni tarixlərdə günəş şüalarının gəliş bucağı diqqətə alınır. Namaz, günəşin günlük mənazilinə, yə'ni 360 dərəcəlik bir çevrə ətrafında dönməsinə görə təyin edildiyi üçün, hər gün , hər yerdə gecə və gündüz olur.

Qütüb bölgələrində sıxıntının qaynağı

21 İyulda şimal qütüb nöqtəsinin 23°27' cənubuna yə'ni 66°33' meridianı qədər günəş heç batmadığı üçün şəfəq və fəcr vaxtlarının görünən işarətləri yox olur. Qütbə yaxlaşdıqca günəşli günlərin sayı artır və tam qütüb nöqtələrində bu vaxt altı aya gədər çıxar. Bu səbəblə burada namaz vaxtlarını hesaba görə çıxarmaq lazımdır. Əslində Allah Təala, gecənin əlamətini bunun üçün qaldırmış və belə buyurmuşdur:

“Gecəni və gündüzü iki işarət (ayət) qoyduq, gecənin işarətini apardığı aydınladıq olmağı da gündüzün işarəsi eylədik. Bu həm Rəbbinizin ikramını aramağınız üçün, həm də illərin sayını və hesabı bilməyiniz üçündür. Hər şeyi açıq olaraq izah etmişik.” (İsra 17/12)

Namaz vaxtları hesablanarkən günəş şüalarının mənazilinin 0 dərəcə olduğu qütüb nöqtələrindən başlanır. Buralarda gecə və gündüz bərabərdir. 45 dərəcə en dairəsi doruq nöqtəsinə meydana gətirir. Sonra təkrar ekvatora doğru getdikcə azalan meyil təqib edilir və ekvator da təkrar 12 saata enər.

Qütüb bölgələrində namaz vaxtları hesabını çətinə soxan iki şeydən biri, günəşin; gündüzün işarəsi sayılmasıdır. Halbuki, Allah Təala gecənin işarəsini qaldırmış, günəşi də gündüzün işarəsi saymamışdır.

Namaz vaxtları hesabını çətinə soxan ikinci xüsusiyyət, günəş şüalarının 90 dərəcəlik bir bucaqla gəlməsinə və üfüqlərə olan uzaqlığı 90 dərəcə olmasına baxmayaraq, ekvatorun 0 dərəcə daimi sayılması; buna qarşılıq günəş şüalarını meydana gətirən çevrəsinin 0 dərəcəsidir. Bir bucaqla gəldiyi qütüb nöqtələrinin 90 dərəcə sayılmasıdır.

Namaz vaxtları hesablanarkən günəş şüalarının yə'ni mənazilin 0 dərəcə olduğu qütüb nöqtələrindən başlanır. 45 dərəcə en dairəsi doruq nöqtəsinə meydana gətirir. Sonra təkrar ekvatora doğru getdikcə azalan bir meyil izlənilir və ekvator da təkrar 12 saata enər.

Gündüzün işarəsi aydınlıq olduğu üçün qışda namaz vaxtları hesabı yayındırdığından fərqlidir. Bu fərq daha sonra izah ediləcəkdir.

Günəşin qısa vaxtda doğub batdığı yerlər

-+ 66°33' meridiandan -+ 45 dərəcə meridianı qədər olan bölgələrdə günəş üfqün altına qısa vaxta enərək mənazilini tamamlayır. Günəşin üfqün altında keçirdiyi vaxt, Qur'an'ın gecə üçün qoyduğu ölçünü tamamlamağa yetməzsə dağın arxasını dolanması kimi sayılır. Yə'ni gecənin tamamı deyilsə də bir qismi günəşli olur.

Qışda 21 Dekabrda Şimal qütüb nöqtəsinin 23°27' cənubuna yə'ni 66°33' meridianı qədər günəş üfqün altında qalır. Daha sonra görülməyi kimi günəşin doğmadığı yerlərdə gündüz bir buludlu gün kimidir. Gündüzün əlaməti aydınlıq olduğu üçün yayın əksinə bu dövrdə doğma və batma, şəfəq və fəcr vaxtları dəqiq görülməyir. Bu səbəblə qışda namaz vaxtları, hesabla bərabər müşahidə ilə də əldə edilə bilər.

Günəşin meridian keçışı cənub üfqündə yeritdiyi aydınlıq səbəbiylə rahatca təsbit edilir.

Bundan 45 dərəcə sonrası, yə'ni günəşin halqası cənub nöqtəsi ilə batma nöqtəsinin ortasına gəlincə ilkindi olur. Günəş olmadığı üçün həqiqi batma olmaz ama günəşin batdığı rahatlıqla sezilə bilər. Bunun üçün şərq üfqünü əhatə edən aydınlığın yerini qaranlıq almağa başlayır.

Şərq üfgündə qaranlıq başladığı andan etibarən axşam vaxtı olur. Günəş üfgün 9 dərəcə altına endiyi zaman yatsı olur. Bu sırada üfuk eynilə digər bölgələrdəki kimidir. Yə'ni qərbdəki qızılı işıq qurşağı dağılmağa və üfqü sarmağa başlayır. Üfuk tam qaralınca da yatsı bitir.

Günəş üfgün 18 dərəcə altına gəlincə səhər vaxtı, 9 dərəcənin altına düşüncə də səhər namazı və imsaq vaxtı girir, bunu da çılpaq gözlə təsbit etmək mümkündür. Şərqdə

Günorta namazı

Günorta vaxtı, günəşin meridian keçışı ilə başladığı üçün həm rahat muəyyən edilir həm də eyni boyda olan hər yerdə, eyni saatda olur. Onun üçün bu vaxt başlangıç üçün əsaslı ölçüdür.

B.....K

Qütüb nöqtələri.

Qütüb nöqtələrində altı ay gecə və altı ay gündüz olduğu deyilir. Onun səbəbi, bir günün oralarda gecə və gündüz deyə ikiye bölünməsi və vaxt hesabı edilməməsidir. Əlaqəli ayətlər, gecə ilə gündüzün hər gün təkrarlandığını bildirməkdədir. Bu ayət belədir:

“Bilik əldə etmək və ya şükür etmək istəyən üçün gecəni və gündüzü bir-biri ardınca gətirən O’dur” (Furqan 25/62)

Bilik əldə etmək deyə tərcümə etdiyimiz söz; “ən yəzzəkkəra,,dır. Kəlimənin kökü zikirdir. Zikir, insanın əldə etdiyi bir mərifəti, istifadəyə hazır tutmasını ifadə edər.⁶⁴ Mərifət bir şeyi bağları ilə birlikdə düşünərək öyrənməkdir.⁶⁵ Buna görə Zikir, bir biliyi bağları ilə birlikdə düşünərək öyrənmək və istifadəyə hazır tutmaqdır.” O mərifəti qəlbə və dilə gətirməyə də zikir deyilir.⁶⁶

Qütüb nöqtələri üçün ağıldan çıxarılmayacaq bilik gecə ilə gündüzün oralarda da hər gün təkrarlandığıdır. Oralarda yaşayanlar da günlük ibadətlərin hamısından sorumludurlar.

Qutub nöqtələrində günəş üfqə paralel yə'ni həmişə 0 dərəcə bucaq açdığı üçün gecə ilə gündüzdən birini digərindən uzun saymağın mənası yoxdur. Elə isə bunları, yay- qış hər birini 12 saat saymaq və ekvator da yaranan ibadət vasitələrini oralarda həyata keçirmək lazımdır. Çünki ekvator da gecə ilə gündüz, ilin tamamında hər biri 12 saatdır.

C.....U

Kosmosda İbadət Vaxtları

Dövrümüzdə astronomik çalışmalar aparıldığından kosmosda ibadət vaxtlarını öyrənmə ehtiyacı vardır. Qütüb nöqtələrində olduğu kimi kosmosda da gecə ilə gündüzün təkrarlandığını və bunlardan hər birinin 12 saat olduğunu qəbul etmək və ibadət vasitələrini ekvatora görə təyin etmək lazımdır.

D.....B

Bəyaz gecələr

Gecənin əlamətinin qaldırılmış olması, gecənin qismən və ya tamamilə aydınlıq olduğu qütub bölgələrində günorta namazı xaricində müşahidə edilməməkdədir. İsrə 12. Ayət ecabı, oralarda yay ibadət vaxtlarını müşahidə ilə deyil, hesabla təyin etmək lazımdır.

Qur'an'da gecənin üç bölüme ayrıldığını, birinci bölümünün; axşam və gecə namazlarının, üçüncü bölümündə səhər namazının vaxtı olduğunu, ortada qalan ən uzun bölümün isə biraz yatdıqdan sonra qalxıb təhəccüd namazı qılacaq, sonra təkrar yatıb istirahət edəcək qədər uzun olduğunu, səhər vaxtının səhər yeməyi vaxtı olduğunu, bunun əslində erkən qəhvə-altı kimi yeyildiyini daha əvvəl görmüşdük.

⁶⁵ Müfredat الضوء المنشتر الذي يعين على الإصدار

⁶⁶ Müfredat

Yayda 45⁰en dairəsindən e'tibarən günəşin doğub batdığı yerlərdə belə gecələr, bütün bu bölümü içinə alacaq qədər uzun olmamaqdadır. Elə isə bu bölgələrdə yaşayan müsəlmanlar, günəşin gündüzün işarəsi olmadığını yaxşıca zəhinərə yerləşdirməli və gecənin garanlıq olmasını gözləməməlidirlər. Yayda buralarda gecənin bütün bölümlərini içinə alacaq hesab, ancaq digər bölgələrdə meydana gələn ölçülərə uymaqla mümkün olur.

Ekvatordan 45⁰en dairəsinə qədər davamlı qısalan gecələr 45⁰dən e'tibarən də qısalmağa davam edərsə Qur'anın gecə üçün müəyyən etdiyi ölçülər həyata keçməz. Məsələn boyu 30⁰en dairəsi 45⁰ olan bir yerdə 21 iyul'da günəş 05:11'də doğar və axşam 20:50'də batar. Gecənin uzunluğu 9 saat 19 dəqiqə olur. Səhər namazı və imsaq 04:00'də, yatsı 22.08'də olur. 30 dəqiqə içində namaz qılınıb yatılsa, səhər namazına qədər 5 saat 33 dəqiqəlik bir zaman qalır. Gündüz günorta yuxusuna yatan bir insana bu yuxu bəs edir. Bundan qisası ola bilməyəcəyi üçün 45⁰dən qütblərə doğru gecənin uzanması bir zərurət olur. Gecə qütb nöqtəsində 12 saata çıxacağı üçün gecənin ölçüsü, ekvatora qayıdaraq müəyyən edilir. Məsələn 50⁰en dairəsində 90⁰'nin, 60⁰ də, 30⁰en dairəsinin, 70⁰ də 20⁰en dairəsinin, 80⁰ də 10⁰en dairəsinin, 90⁰ də ekvatorun vaxtları keçərlidir. Beləcə dünyanın bütün bölgələrində, Qur'anın gecə ilə əlaqəli qoyduğu ölçülərə rəəyət edilmiş olur.

E.....K

Qış Günləri

Günəş gündüzün işarəsi olmadığı üçün qışda 45⁰en dairəsindən e'tibarən gündüz, günəşin doğma və batmasına görə deyil, aydınlığın başlangıcı və bitişinə görə müəyyən edilir. Daha əvvəl görüldüyü kimi gündüzün əlaməti günəş deyil, görməni saxlayan aydınlıqdır.

Səhər günəş üfqün 9⁰ altına gəldiyi zaman səhər namazının və oruca başlamanın vaxtı girmiş olur. Şərq üfqündə ortaya çıxan aydınlıq qərb üfqünə qədər uzandığı zaman günəş doğmuş və səhər namazının son vaxtı çıxmış sayılır.

Axşam-üstü şərq üfqü qaralmağa başlayınca da günəş batmış sayılır, axşam namazı və iftar vaxtı girmiş olur. Allah'ın elçisi (sav) belə buyurur; "Gecə üzünü göstərir, gündüz arxasını döner, günəş də batarsa orucly iftar edər!"⁶⁷ Bu bölgələrdə qışda günəş diqqətə alınmayacağı üçün hədisi belə qavrarıq: "Hadis səhər vaxtı üçün belə uygulanır: ... Gündüz üzünü göstərir, gecə arxasını dönersə günəş doğmuş olur. Əslində günəşin əlaməti olmadığı yerlərdə başqa bir ölçü qoyma imkanı yoxdur.

Tromso'da elədiyimiz müşahidələrə görə səhər 5⁰ günəşin doğması, axşam 5⁰ 'ni də günəşin batması saymaq lazımdır. Ancaq bu müşahidəni yetərli görməmək bölgədə bu yöndə yeni müşahidələr etmək lazımdır.

Günəş üfqün 9⁰ altına enincə yatsı əzanı oxunur. Günəş üfqün 18⁰ altına enincə də yatsı bitmiş və gecənin ən uzun bölümü başlamış olur.

Günəş istər görünsün istər görünməsin, günorta vaxtı, günəşin meridiandan keçışı ilə başlayır. İlk vaxtı da günəşin batmış sayılacağı vaxtla günorta vaxtının ortasıdır.

Qışda bu bölgələri dərin bir vadi kimi düşünmək mövzunu başa düşməyə köməkçi olur. Belə bir vadedə günəşin doğması və batması görünməz. Günorta və ilk vaxtı arasında qısa bir sürə görünür və itir. Belə bir yerdə günəşin doğduğu, ancaq günəş şüalarının qərb tərəfini aydınlatması ilə; batdığı da şərqdə qaranlığın başlaması ilə bilinir. Əsl demək istədiyim

⁶⁷ Müslim, Sıyam 51 – (1100)

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «إذا أقبل الليل وأدبر النهار، وغابت الشمس فقد أظفر الصائم» لم يذكر ابن عمر

belə yerlərdə günəşin görülmə qeyb olması'da onun doğuşu və batışı kimi saymamaq aydınlıqla əlaqəli mə'lumatlara uymaq lazımdır.

Qütüb nöqtəsinə doğru qışda aydınlıq tamamilə qeyb olabilir Aydınlığın ortaya çıxmıdığı qütüb nöqtəsi və çevrəsində də daha əvvəl verdiyimiz hesabı yerinə gətirmək lazımdır.

Bu hesabın görülməyəcəyi yerdən qütüb nöqtəsinə qədər əldə bir ölçü olmayacağı üçün, ekvator hesablarına geri qaydılır. Məsələn 75° en dairəsindən etibarən şərtlər ortaya çıxmırsa ekvator dan 15° qədər olan hesablar burada yerinə keçər.

Beləcə dünyanın hər nöqtəsində, ilin hər günü namaz vaxtları doğru təsbit edilmiş olur.

Oralarda kimse yaşamamaqdadır ama bir gün qütüb nöqtələrində biriləri yaşırırsa günlük ibadətlərindən sorumlu olacağı üçün orda gecəni və gündüzü hər birini 12 saat saymaq lazımdır. Çünkü birini digəridən uzun saymanın bir əsası yoxdur. Günorta 12:00'da ikinci 15:00 da axşam 18:00'da yatsının başı 18:36 da sonu 19:12'də girər. Səhər vaxtı 04:40'da imsaq və səhər namazı vaxtı isə 05:24'də başlayır. Tam saat 06'da günəş doğmuş sayılır.

F. Qütüb bölgələrində yayda namaz vaxtlarının müşahidə ilə bilinməsi

İki tərəfə beşik kimi yatan dünya ildə iki dəfə 23 sentyabr və 21 mart günlərində dik hala gəlincə günəş, tam orta nöqtədən doğub batır və günəş şuaları dünyanın dönmə oxu ilə 90°lik bucaq alır. Bu tarixdə gecə ilə gündüz bərabər olur və dünyanın hər yerində tam və doğru olaraq bilinir. Cənub və şimal qütüb nöqtələri tək bir nöqtə olduğu üçün nöqtənin hər hansı bir yönündən söz edilə bilməz. Qütüb nöqtələrinə 111 km uzağında olan 89° meridianın şərq, qərb, cənub və şimali dəqiq olaraq bilinir.

Günəşin meridiandan keçməsi ilə birlikdə günorta namazı vaxtı girər. Meridian üstündə ikən kölgələr ən qısa şəkildə gəlir üçün onu təsbit etmək asandır. Buna zəval kölgəsi deyilir. Bu əsnada yerə, T cədvəli şəklində bir çubuq tikilir.; qabaq üzünə cənuba, solu şərqə, sağa da qərbə baxar. Sonra çubuğun zəval kölgəsi ölçülür. Kölgələr şərqə doğru döndüyü an günəş meridiandan keçmiş və günorta vaxtı girmiş olur.

Zəval kölgəsi çıxmıqdan sonra cədvəlin kölgəsi, öz boyu qədər olunca ikinci vaxtı başlayır bu sırada günəş, qərb nöqtəsinə 45° bucaq buraxır. Günəş T cədvəlinin qərb ucunu keçincə axşam namazı olur. Qərb ucuyla 9 dərəcəlik bucaq olunca yatsı vaxtı girər. 18 dərəcə keçincə də yatsı bitir və gecə başlayır. Gecə günəş, T cədvəlinin şərq ucuna 18 dərəcə yaxınlaşdıqda səhər vaxtı və fəcr-i kazib, 9 dərəcə yaxlaşınca da imsaq və səhər namazın vaxtı girər. Cədvəlin tam şərq ucunun hizasını keçincə də günəş doğmuş olur. Bənzər vəziyyət 21 Dekabr cənub qütüb bölgəsində meydana gəlir.

IV-Mizanın qorunması.

Mizan,terminlər bölümündə izah edildiyi kimi tərəzi mə'nasına gəlir.Allah Təala belə buyurmuşdur:

وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ. أَلَا تَتَّقُونَ فِي الْمِيزَانِ. وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ

„Allah göyü yüksəltdi və tərəzini qoydu.Tərəzini aşmayasız deyə bunu etdi.Elə isə ölçünü tam qoyun,tərəzini(aşmadığınız kimi əksiltməyin də.(Rəhman 55/7-9)

Gecənin əlamətinin qaldırılması iki səbəbə bağlanmışdır:Onlardan biri „Rəbbimizin ikramını axtarmağımızdır.Bu ikramın həm maddi həm mə'nəvi tərəfi vardır.Maddi tərəfi, ox ayrılıyından qaynaqlanır.Ox ayrılığı olmasaydı günəş həmişə bir bölgəni isidir,digər bölgələrə lazımı istiliyi verməz,fəsillər meydana gəlməz və tərəzilər pozulardı. Digər yandan ox ayrılığı gecə ilə gündüzün tanınmasını dəyişdirmişdir.

Günəşin, gecə ilə gündüzün tanınmasında əsas əlamət olmaqdan çıxarılması,,, illərin sayını və hesabını bilməmiş üçündür. Elə isə bu bölgələrdə ibadət vaxtlarını hesab edərkən mə'nəvi yöndən „Rəbbimizin ikramını aramamız,, a əngəl olmayacaq şəkildə hesab etmək lazımdır. Yə'ni gecə hesab edilərkən günəş diqqətə alınmamalı, buradakı müsəlmanlar da biraz yatdıqdan sonra təhəccüd namazı qıla bilməli; səhər vaxtında istiğfar edə bilməli və sahur yeməyi yeyə bilməlidirlər. Allah Təala mə'nəvi ikramıyla əlaqəli olaraq belə buyurmuşdur: „Muhamməd Allahın elçisidir. Onunla birlikdə olanlar kafirlərə qarşı çox sərt ama öz aralarında çox mərhəmətlidirlər. Onları rüku səcdə edərkən görürsən; axtardıqları Allahın ikramı və rızasıdır. Onların işarətləri, üzlərindəki səcdə görüntüsüdür. Bu, Tövratda olan xüsusiyyətləridir. İncildəki xüsusiyyətləri də bu cürdür, Onlar, filizini çıxarmış və gücləndirilmiş bir bitki kimidirlər. Qalınlaşmış sapları üstündə dik durur; yetişdirənləri çox sevindirir. Bunlar kafirləri hirsəndirmək üçündür Onlardan da inanan və yaxşı işlər görənlər olursa Allah onlara da günahlarını örtmə və böyük bir qarşılıq sözü vermişdir.,, (Fəth 48/29)

Namaz və oruc vaxtları Allahın qoyduğu ölçülərə görə təyin edilərsə müsəlmanlar, həm hər yerdə Allahın mə'nəvi ikramından yararlanırlar bilərlər həm də qeyri müsəlmlər müsəlmanlığa, həvəs göstərirlər

Ayətə göstərilən ikinci səbəb;,,, illərin sayını və hesabını bilməmiş,, dir. Demək ki, bu bölgələrdə də hər 24 saatda gecə və gündüzün varlığını qə'bul etmək və hesabı, Qur'andakı ölçülərə görə etmək lazımdır. Gecə ilə gündüzün tanınmaları, günəşə görə aparıldığından mizan pozulmuşdur. Məsələn, Diyanət işləri İdarəsinin, çıxardığı təqvim, Din işləri yüksək toplantısının 10-11/06/2009 tarixində aldığı 45. en dairəsinin qırağında Namaz vaxtları ilə əlaqəli qərarı dəyişdirilmişdir. Nümunə olaraq 60 dərəcə en dairəsində olan Helsinki üçün eyni ildə ortaya çıxan iki ayrı təqvim belədir:

Heçbir ayət və hədisə dayanmadan imsaq vaxtı 2 saat 24 dəqiqə uzadılmışdır. Rabita'tul-alemil-İslamının eyni tarix ilə əlaqəli təqvim belədir.

Helsinkdə yaşayan Tatar türklərin təqvimi də belədir:

Tarih	İmsak	Güneş	Günorta	İkindi	Akşam	Yatsı
23.08.2009	1.54	5.48	13.30	17.23	21.00	22.38
23.08.2009	4.18	5.48	13.30	17.23	21.00	22.20

Hiçbir ayətə və hədisə dayanmadan imsaq vaxtı 2 saat 24 dəqiqə uzadılmışdır⁶⁸. Rabita'tul-âlem'il-İslâmî'nin eyni tarixlə əlaqəli təqvimi belədir⁶⁹:

Tarih	İmsak	Güneş	Günorta	İkindi	Akşam	Yatsı
23.08.2012	3.20	6.06	13.37	17 32	21 06	11.37

Helsinki'də yaşayan Tatar Türklərinin təqvimi də belədir:

Tarih	İmsak	Güneş	Günorta	İkindi	Akşam	Yatsı
23.08.2010	4.41	6.31	-	-	20.14	22.30

Rabita təqviminin Norveç'in Tromsø şəhəri ilə əlaqəli olaraq çıxartdığı namaz vaxtları təqviminin bir-birinin dalınca üç günlük rəqəmləri belədir:

⁶⁸ Bu bilgileri 24 Nisan 2011 tarixli mail'i ilə bize göndərən Yakup Yılmaz'a təşəkkür ederim.

⁶⁹ www.islamicFinder.org

Tarih	İmsak	Güneş	Günorta	İkindi	Akşam	Yatsı
15.01.2012	5.35	7:19	11:54	14:09	16:28	18:07
16.01.2012	6.12	11.23	11.54	12.00	12.25	17.24
17.01.2012	6.10	11.09	11.54	11.58	12.40	17.27

Bunların dayandığı nə bir ayət,nə bir hədis vardır.

Din işləri Yüksək Toplantısının yuxarıdakı qərarı əsasında bu ifadələr diqqəti çəkməkdədir:

1.İslamın beş əsaslarından biri olan namaz, günün müəyyən vaxt dilimləri içərisində yerinə gətirilməsi lazım olan bir fərzdır.Uca Allah,,Şübhəsiz namaz mü'minlərə vaxtlı olaraq fərz qılınmışdır,,(Nisa 4/103)buyurmaqdadır.Bilavasitə vaxt,namazın ən mühüm şərtlərindən biridir.Bu səbəblə,normal şərtlərdə namazların vaxtlarından əvvəl qılınması caiz olmadığı kimi,vaxtlarından sonraya buraxılması da caiz deyildir.Qur'ani Kərimdə mücməl olaraq işarət olunan namaz vaxtları,(Bəqərə 2/238;HUD 11/114;İsra/17/78;Rum30/17-18;Kaf50/39-40;İnsan 76/25-26)Hz.Peyğəmbərin hədisləri və uygulamaları açıqlanmışdır.Hədis rivayətlərində namaz vaxtları izah edilərkən;şərq üfqündə şəfəqin bilinməyə başlaması(fəcr),günəşin doğması,günəşin günorta təpə nöqtəsinə gəlib qərbə meyl etməyə başlaması(zeval),kölgələrin feyi zəvaldan xaric,bir misli və ya iki misli olması,günəşin batması(qürub),qərb üfqündə axşam şəfəqin itməsi(gaybubet-i şəfəq)və.dünyanın öz oxu ətrafında dönməsindən qaynaqlanan atmosferlik əlamətlər ölçü olaraq verilmişdir.

2.Normal vaxtların olduğu dönmə və bölgələrdə namazlar,sünnətdə bildirilən bu vaxtlarda qılınacaqdır.Bu ölçülərin qismən və ya tamamilə meydana gəlmədiyi bölgələrdə isə namaz vaxtlarının ,,təqdir edilərək,,tə'yin edilməsi xüsusu,günümüzdə bütün fətva qaidələrinin üstündə görüş birliyi içində olduqları bir məsələdir.Bu qədər ki,hələ hər hansı təqdir üsulu üstündə birlik saxlanmamışdır.Demək ki,Diyanət,yuxarıdakı dəyişikliyi edərkən bir dəlilə dayanmamışdır.Toplantı nümayəndələri,imsaq vaxtını daha qabağa da ala bilərdilər.

Ayrıca vaxtı, namazın olmazsa olmaz şərti sayan Allah,dünyanın mühüm bir bölümündə vaxtları ortaya qoymayaraq səlahiyyəti sadəcə bir toplantıya həvalə edərmə? Bunun qə'bul ediləcək bir yönü yoxdur.

Görüldüyü kimi namaz vaxtları mövzusunda mizan,tamamilə pozulmuşdur.Ama Qur'anın qoyduğu dörd ölçüyə rəəyət edildiyi vaxt salat qurşağında namaz vaxtlarını,yerli ölçülərə görə tə'yin etmənin qarşısında heç bir əngəlin olmadığı açıq şəkildə görülməkdədir.Allah Təala'dan,tarixdə bir ilk olan bu çalışmanı müvəffəqiyyətli və bərəkətli eləməsini niyaz edirəm.

Prof.Dr.Abdülaziz Bayındır.